

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури

Сідько Олени Сергіївни

Науковий керівник:

Бобро Л.В., к. пед н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Кононко О.Л., д. пс. н., професор кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,

Тимошенко О.А., к. пс. н., доцент кафедри загальної та практичної психології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від 27.11. 2024 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Ніжин – 2024

Сідько О.С. Виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури. Кваліфікаційна робота. Ніжин, 2024. 86 с.

Наукова робота присвячена аналізу такого аспекту соціально-емоційного розвитку дітей 6-7 років, як виховання у них основ емоційної культури. Проаналізовано теоретичні основи проблеми виховання емоційної культури у дітей цього віку, здійснено аналіз проблеми виховання емоційної культури у психолого-педагогічних дослідженнях. Розкрито особливості виховання культури емоцій в дітей у період старшого дошкільного дитинства. Схарактеризовано чинники впливу на виховання емоційної культури у дітей 6-7 років.

Проведено експериментальне дослідження з виявлення педагогічних умов виховання емоційної культури в дітей 6-7 років. Розроблено і експериментально перевірено критерії та показники вихованості культури емоцій у дітей 6-7 років. Дібрано та розроблено необхідні методики діагностування стосовно дошкільників і вихователів щодо з'ясування стану практики ЗДО із обраної проблеми. Виявлено та обґрунтовано три рівні вихованості емоційної культури у дітей зазначеного віку (високий, середній, початковий). Розроблено педагогічні умови виховання емоційної культури у дітей 6-7 років та запропоновано програму забезпечення кожної із цих умов.

Ключові слова: емоції, емоційний розвиток, емоційна компетентність, емоційний інтелект, культура, емоційна культура.

Sidko O.S. Education of emotional culture in children of senior preschool age. Qualification work. Nizhyn, 2024. 86 с.

The scientific work is devoted to the analysis of such an aspect of the socio-emotional development of children aged 6-7 as the education of the basics of emotional culture. The theoretical foundations of the problem of educating emotional culture in children of this age are analysed, the problem of educating emotional culture in psychological and pedagogical research is analysed. The peculiarities of educating the culture of emotions in children in the period of senior preschool childhood are revealed. The factors influencing the education of emotional culture in children aged 6-7 years are characterised.

An experimental study was conducted to identify the pedagogical conditions for the education of emotional culture in children aged 6-7 years. The criteria and indicators of emotional culture education in children of 6-7 years old have been developed and experimentally tested. The necessary diagnostic methods for preschoolers and educators to determine the state of practice of preschool educational institutions on the selected problem were selected and developed. Three levels of emotional culture education in children of this age (high, medium, primary) are identified and substantiated. The pedagogical conditions for the education of emotional culture in children aged 6-7 years are developed and a programme for ensuring each of these conditions is proposed.

Keywords: emotions, emotional development, emotional competence, emotional intelligence, culture, emotional culture.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ	
ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ 6-7 РОКІВ	
1.1. Проблема виховання емоційної культури у психолого-педагогічних дослідженнях	9
1.2. Особливості виховання емоційної культури у дітей 6-7 років.....	15
1.3. Чинники впливу на виховання емоційної культури у дітей 6-7 років.....	20
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ	
6-7 РОКІВ	
2.1. Програма та методика констатувального етапу дослідження.....	26
2.2. Педагогічні умови виховання емоційної культури у дітей 6-7 років.....	46
2.3. Програма забезпечення педагогічних умов виховання емоційної культури у дітей 6-7 років.....	51
Висновки до розділу 2	58
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

На сучасному постіндустріальному етапі розвитку нашого суспільства актуальністю вирізняється проблема формування гармонійно розвиненої, емоційно багатой особистості, що здатна відчувати красу оточуючої дійсності, адекватно реагувати на різноманітні, подекуди негативні, чинники сьогодення. Найбільш залежним від оточення, і водночас таким, який може бути спонукальною силою у формуванні гармонійно розвиненої особистості, є емоційний світ дитини.

Наукові розвідки засвідчують, що психологічні закономірності емоційного розвитку дітей дошкільного віку вивчали: О. Кононко, В. Котирло, О. Кульчицька, С. Максименко, О. Олійник, Т. Піроженко та ін. Поняття, структуру емоційного інтелекту досліджували І. Андрєєва, Р. Барон, О. Власова, Д. Гоулмен, Р. Купер, Д. Люсін, Дж. Майер, П. Саловей та ін. Багатьма дослідниками підкреслюється, що емоційні порушення дошкільників нерідко стають причиною відхилень у поведінці, призводять до порушення соціальних контактів.

Емоційна культура є відносно самостійною особистісною освітою, яка може претендувати на всебічне наукове дослідження. Наукове підґрунтя для розробки педагогічної проблеми створюють положення вчених про емоційний розвиток особистості на ранніх етапах онтогенезу (І. Бех, О. Кононко, О. Кульчицька), дослідження гуманістичного виховання дошкільників (О. Савченко, Т. Поніманська, С. Рубінштейн). Ідея гуманізації сучасної освіти, розглядається в сучасній педагогіці з позиції взаємостосунків, взаємодопомоги, активного співпереживання (Ш. Амонашвілі).

У Базовому компоненті дошкільної освіти особливу увагу надано питанню захисту і зміцненню емоційного благополуччя дітей, розвитку у них естетичних почуттів, емоційно-моральної чуйності, розуміння і співпереживання почуттів інших людей. На тлі таких змін дошкільної освіти

проблема розвитку емоційної культури дітей дошкільного віку особливо значуща та актуальна.

Емоційна культура, яка відбиває загальнокультурну спрямованість особистості, є одним із найважливіших компонентів світогляду, своєрідним підсумком рівня емоційної вихованості дітей, показниками якої є багата емотивність, оволодіння власною емоційною поведінкою, здібністю розуміти почуття інших людей і нести відповідальність за власні почуття, відбиває здатність особистості знайти міру гармонійної взаємодії раціонального і почуттєвого.

Безперечним є факт, що емоції розвиваються і виховуються. Сучасні науковці, які досліджували проблему формування емоційної культури (М. Бикова, А. Блозва, А. Богущ, Л. Висоцька, Л. Груша, Л. Гумовська, К. Ізард, Л. Клевака, Р. Кондратенко, О. Кононко, О. Льошенко, С. Максименко, О. Олійник, В. Пасічник, Т. Піроженко та ін.), акцентують увагу на вихованні емоцій і формуванні емоційної сфери особистості.

На сьогодні створено певну кількість наукових робіт, які присвячено розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку, й, зокрема, вихованню в них емоційної культури. Проте, дані дослідження переважно стосувалися розкриття психологічних основ даного процесу. Необхідністю здійснення наукових робіт, у яких би проблема виховання у дітей 6-7 років емоційної культури розглядалася з психолого-педагогічних позицій та з урахуванням стану практики сучасних закладів дошкільної освіти щодо соціально-емоційного розвитку дитини, обумовлюється **актуальність нашого наукового дослідження.**

Мета дослідження: виявити, теоретично обґрунтувати педагогічні умови виховання емоційної культури дітей 6-7 років та запропонувати методичні матеріали до їхнього забезпечення.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Обґрунтувати основні психолого-педагогічні підходи до проблеми виховання емоційної культури дітей 6-7 років.

2. Розкрити особливості виховання емоційної культури у період старшого дошкільного дитинства.
3. Розробити критерії, показники та виявити рівні вихованості емоційної культури у дітей 6-7 років.
4. Теоретично проаналізувати чинники впливу на процес виховання емоційної культури стосовно дітей 6-7 років.
5. Розробити педагогічні умови щодо виховання емоційної культури дітей 6-7 років та запропонувати методичні матеріали до їхнього забезпечення.

Гіпотеза дослідження полягала у наступному: процес виховання емоційної культури у дітей 6-7 років буде ефективним за дотримання наступних умов:

- 1) підвищення компетентності педагогів з виховання емоційної культури дошкільників;
- 2) формування у дошкільників умінь прояву емоційної культури у грі;
- 3) використання потенціалу театрального мистецтва у вихованні емоційної культури в дітей старшого дошкільного віку.

Об'єктом дослідження є процес виховання емоційної культури у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови виховання емоційної культури дітей 6-7 років.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз, порівняння, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних даних, представлених у педагогічній і психологічній літературі з обраної проблеми, що надало змогу сформулювати власний погляд на поставлену проблему;

емпіричних: спостереження, анкетування, бесіда, малюнковий тест (за Т. Чередніковою), дві тематичні бесіди, дві проєктивні методики (за Нгуєн Мінх Аменом).

методи математичної статистики для опрацювання результатів

експериментальних даних дослідження.

Наукова новизна та теоретична значущість роботи визначається тим, що:

- 1) здійснено теоретичний аналіз проблеми виховання емоційної культури дітей 6-7 років з урахуванням новітніх підходів до соціально-емоційного розвитку дошкільника й обґрунтовано низку наукових понять, що є взаємопов'язаними й такими, що розглядаються у контексті досліджуваної проблеми;
- 2) розкрито специфіку виховання емоційної культури стосовно дітей 6-7 років;
- 3) розроблено та теоретично обґрунтовано критерії вихованості емоційної культури дітей 6-7 років;
- 4) виявлено й схарактеризовано рівні вихованості емоційної культури дітей 6-7 років;
- 5) проаналізовано чинники впливу на виховання емоційної культури у дітей 6-7 років;
- 6) розроблено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови щодо виховання емоційної культури дітей 6-7 років.

Практичне значення дослідження визначається тим, що розроблені теоретичні та експериментальні матеріали дослідження можуть використовуватися педагогами закладів дошкільної освіти у формах підвищення кваліфікації з різних питань емоційного розвитку дошкільників.

Апробація результатів дослідження здійснювалася через:

Участь у:

- 1) X Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (18 жовтня 2023 року). Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя.
- 2) Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції з Міжнародною участю «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід,

перспективи розвитку» (06 листопада 2024 року), м. Ніжин, 6 листопада 2024 року

- 3) II Регіональної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки» (20 червня 2024 року). Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя.

Друк статей:

1. Сідько О. Виховання емоційної культури дітей 6-7 років засобами музично-театралізованої діяльності. *Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки*: зб. Матер. II Регіональної наук.-практ. Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 116-121.
2. Сідько О. Емоційна культура особистості: до постановки проблеми. *Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з Міжнародною участю, м. Ніжин, 6 листопада 2024 року* / За заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 190-195.

Структура дослідження: кваліфікаційна магістерська робота складається зі змісту, вступу, двох розділів із підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Загальний обсяг роботи – 86 сторінок, з них – 64 сторінки основного тексту. Список використаних джерел охоплює 8 сторінок – 71 позицію. Кваліфікаційна робота містить 2 діаграми, 5 таблиць та 10 додатків на 13 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ 6-7 РОКІВ

1.1. Проблема виховання емоційної культури у психолого-педагогічних дослідженнях

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, напруженість соціокультурної ситуації призводять до посилення агресивності та дратівливості населення. Це проявляється вже у дитячому віці. Загальну культуру людини характеризують зниження емоційного тону, негативні прояви у спілкуванні, що, зазвичай, призводить до падіння рівня інтелектуального розвитку та сприяє стабілізації духовної сфери. У складних умовах сьогодення роль сформованої емоційної культури особистості відповідно до норм суспільного співбуття значно зростає.

Розглядаючи поняття «емоційна культура», слід проаналізувати ряд понять, які є близькими або утворюючими до зазначеного. Такими поняттями є: емоція, емоційна компетентність, емоційний інтелект, емоційний розвиток, культура, емоційна культура.

Проаналізуємо таке поняття, як *емоція*. У Психологічному довіднику емоції тлумачиться як «психічні стани і процеси в людини і тварини, в яких реалізуються їхні ситуативні переживання. Через емоції виявляється позитивне або негативне ставлення індивіда до предметів та явищ оточуючого світу, до інших людей, до самого себе» [60, с. 61].

Людське життя базується на емоціях та почуттях. Усі події в житті людини відбуваються на відповідному емоційному фоні – як позитивному, так і негативному. Психолог С. Максименко висловлює думку про те, що одна із функцій емоцій – це можливість визначати сутність, значущість явищ навколишнього світу, його суб'єктів та об'єктів, на які реагує людина [39, с.

97].

А. Богуш, спираючись на праці О. Рапацевич, надає наступне визначення: емоція – це психічні процеси і стани, що пов’язані безпосередньо з потребами і мотивами людини, що відображається у формі переживань (задоволення, радості, щастя чи навпаки в негативних проявах) [8, с. 6].

У теорії емоцій, розробленою відомим психологом К. Ізардом, домінує думка про те, що емоції визначають енергетичний вплив на процес сприйняття та активізують його. Також емоції здатні впливати на характер й перебіг процесу мислення та дій, які вчиняє людина. К. Ізард наголошував на адаптивних можливостях емоцій, що визначалося як позитивне явище стосовно еволюції людини. Цю ж думку підтримував і Р. Плутчик, додаючи до адаптивної функції емоцій в теорії К. Ізарда своє бачення спрямованості емоцій на характер фізичного та емоційного виживання людини [24]. Перелік фундаментальних емоцій, запропонованих К. Ізардом надано у дод. А.

Як зазначає дослідниця М. Бикова, інше відображення специфіки емоцій віднайшло місце у наукових теоріях «Я –концепції». Тут наукові пошуки проводилися навколо зв’язку емоцій та пізнання навколишнього світу. Було визначено, що чим більше пізнання взаємопов’язано із стрижнем Я тим більше це може впливати на емоції. Наприклад, коли Я образ визнає певної агресії з боку оточуючих, тим більше людина може піддаватися страху. Й навпаки, дружнє ставлення та підтримка соціуму здатні викликати в людини впевненість у своїй силі, приплив енергії, гордість за себе тощо [4, с. 130].

Переважає більшість наукових досліджень (Р.Ектап, З. Тоткіпз, І. Бех, В. Вілюнас, В. Гальперин, Б. Додонов) розглядають емоцію як складову емоційної сфери, а підґрунтям її виникнення – переживання. Емоція напряму визначає зв’язок із потребами, переживаннями, діяльністю, мотивами, поведінкою. З опорою на праці психологів І. Беґа, О. Запорожця дослідниця О. Олійник вказує, що самі знання людини, пов’язані її взаємодією з соціумом та нормами поведінки у ньому під впливом емоцій, емоційного ставлення до світу перетворюються у переконання. Таким чином емоції слугують спонукою

до діяльності та самої поведінки [47, с. 241].

Т. Борисова наводить висловлювання С. Рубінштейна, який вказував на прямий зв'язок емоцій і пізнавальних процесів. На думку видатного психолога, мислення людини є органічним поєднанням емоцій та інтелекту, оскільки емоції безпосередньо впливають на розвиток і трансформацію різних пізнавальних процесів [10, с. 114].

Дослідниця Л. Груша, на основі дотримання цього визначення поняття емоція, зазначає, що у більшості досліджень, пов'язаних із розкриттям окремих питань практики виховання поняття емоція трактується як короткотривалий відгук та певну ситуацію. Щодо цього, можуть вживатися поняття почуття, емоційне реагування та емоційна реакція. Однак, вважає Л. Груша, ці поняття не є тотожними [15, с. 6]. О. Олійник розглядає емоції як специфічну форму взаємодії людини з навколишнім середовищем, що спрямовано на пізнання, перетворення об'єктів світу та особистості стосовно навколишнього [47, с. 241].

Вищим рівнем розвитку емоцій є *почуття*. У працях психологів минулого Л. Виготського, В. М'ясищева доведено, що почуття мають більш стійку й тривалу природу у порівнянні з емоцією. Поняття «почуття» у науковій літературі розуміють достатньо вузько, переважно – як специфічні переживання, які становлять лише один із видів емоційних реакцій людини (К. Ізард). Тоді як емоції можна трактувати і широко, позначаючи всю множину людських переживань на їхню відмінність від інтелектуальних процесів. Тому культурна реальність, що нас цікавить, яка включає різноманітність видів емоційних проявів людини.

Т. Стас аналізує сутність поняття емоційна культура, під якою розуміє якість особистості, що має наступну структуру: мотиваційно-ціннісний, рефлексивно-прогностичний, емоційно-почуттєвий та когнітивно-пізнавальний компоненти. Дослідник акцентує на тому, що зазначені компоненти емоційної культури є тісно взаємопов'язаними, проте основою слугує когнітивно-пізнавальний компонент. Решта одиниць емоційної

культури виконують свої функції в зазначеній структурі наукового феномену «емоційна культура» [62, с. 202].

В. Пасічник, М. Пітин, В. Пасічник оперують поняттям «*емоційний розвиток дошкільника*», розуміючи під ним вагому частину загального психічного розвитку. Дослідники зазначають, що у наступні періоди життя емоції мають велике значення, проте на ранніх етапах онтогенезу вони є провідними [53, с. 297].

О. Олійник тлумачить поняття «емоційний розвиток» як закономірний комплексний процес збагачення емоційної сфери дитини, що пов'язане із процесом її соціалізації [48, с. 168]. З тим, підтримується думка П. Єлисеєвої, О. Кононко, Л. Соколової, Л. Стрелкової про те, наскільки важливим є взаємоузгодження питань емоційного, морально-етичного та соціального розвитку дитини у період раннього онтогенезу.

О. Льошенко, у контексті аналізу проблеми емоційного розвитку особистості, науково обґрунтувала поняття «*емоційна компетентність*». Як зазначає дослідниця, це поняття тісно пов'язане з таким, як емоційний інтелект [38, с. 123]. При цьому, терміном емоційна компетентність науковці стали послуговуватися дещо пізніше, ніж «емоційний інтелект». За визначенням К. Саарні, емоційна компетентність представлена вісьмома видами умінь та здібностей, серед яких, зокрема, здатність до розрізнення емоцій інших людей та усвідомлення емоцій власних, здатність надавати вербальне визначення емоційному стану, можливості контролювати та коригувати емоційний стан (як власний, так і іншого) та ряд інших [там само].

Як бачимо, у такій структурі феномену емоційної компетентності чітко простежуються зв'язки із поняттями «емоційний інтелект» та «емоційна культура», оскільки зазначені складові слугують типологічною основою усіх трьох наукових категорій.

У той же час, як зазначає О. Льошенко, на сьогодні не визначено конкретних методик стосовно дослідження рівня емоційної компетентності. Дослідниця вважає, що розвиток означеної компетентності відбувається

стихійно, без опори на вікові особливості, а «остаточними надбаннями емоційної компетентності не є надбання у матеріалізованій формі» [38, с. 124].

Поняття «емоційна компетентність тісно пов'язане з таким, як *«емоційний інтелект»*. Вчена О. Половіна трактує емоційний інтелект як здатність усвідомлювати свої почуття, емоції, проявляти їх та керувати ними. За рівнем розвиненості емоційного інтелекту можна говорити про здатність людини до позитивної або негативної міжособистісної взаємодії [56, с. 24].

Поняття *«культура»* (від латів. «обробіток, обробка») у сучасному науковому знанні належить до фундаментальних і визначається як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і створюваних людством у процесі суспільно-історичної практики, що характеризують історично досягнутий щабель розвитку культури [60, с. 252]. Як зазначає А. Могильний, культура несе в собі все різноманіття людського буття, багатоаспектність, багатогранність і багатомірність самої людини, виступає для останньої в силу її соціального походження природним місцем існування [46, с. 24]. У структурі категорії «культура особистості» виділяються культура пізнання, комунікативна, базова, моральна, естетична, емоційна, трудова та фізична культура. Вони є основні напрями особистісного загальнокультурного становлення.

Одним із перших поняття *«емоційна культура»* у науковому обігу використовував видатний український педагог В. Сухомлинський. Він розглядав сутність цього наукового феномену як особливої сфери духовного життя людини. Широта емоційного життя та його різноманітність є необхідною умовою повноцінного розвитку особистості. Цей вид культури, вважав В. Сухомлинський, здатний до збагачення у тісному взаємозв'язку із різними іншими видами людської культурної практики (мораль, естетика, мистецтво тощо). Проте, видатний педагог-гуманіст застерігав від ототожнення або заміни культури емоційної з іншими видами духовної культури [63, с. 38].

О. Олійник розглядає емоційну культуру стосовно дитини дошкільного

віку як характеристику базових емоцій та цінностей, які типізують поведінку дошкільника. Формуючи емоційну культуру, дитина вчиться бути господарем свого життя – не дозволяти емоціям, особливо негативним, керувати словами, думками, вчинками [47, с. 241].

К. Гончаренко на основі вивчення праць науковців Т. Єрьоміної, І. Карабаєвої, Н. Фігуріної, П. Денисової, О. Кононко, Ю. Приходько характеризує емоційну культуру як сферу діяльності, яка є регульованою загально визнаними нормами прояву емоцій, що позначається на розвитку особистості [14, с. 14]. Дослідниця пропонує наступний компетентний склад емоційної культури: соціокультурний, поведінковий, власне емоційний, мотиваційний, етико-моральний компоненти [14, с. 15].

Означені складові мають наступні характеристики: опору на власні моральні принципи при виборі емоцій; відповідність емоцій вимогам, що визначаються по відношенню до себе; відповідності емоційного реагування віковим особливостям; адекватності емоційної реакції соціокультурним нормам; усвідомленості емоційного рефлексу .

М. Бикова здійснила аналіз терміну «емоційна культура», під яким вона визначає цілісний у динамічне утворення особистості, яке має структуру, до якої включені знання про емоції, уміння й способи їх визначати та керувати; адекватність у прояві емоцій та реагування на них тощо [4, с. 134].

Л. Груша запропонувала наступну структурність емоційної культури стосовно дітей молодшого шкільного віку: когнітивний (сукупність уявлень і знань про базові емоції, їх експресію, соціально прийнятні способи прояву емоцій, їх роль у встановленні гармонійних взаємин); ціннісний (зацікавленість емоційним аспектом життя, зокрема власною та емоційною сферою інших людей, прагнення орієнтуватися у власних проявах емоцій на моральні норми); діяльнісний (вміння використовувати соціально прийнятні та схвалювані способи прояву емоцій) [15, с. 7].

Т. Борисова вказує на три функції емоційної культури: сигнальну, регулятивну та оцінну. Сутність сигнальної функції полягає у віддзеркаленні

тих чи інших чинників на певний емоційний відгук [10, с. 114].

Поняття «емоційна культура» тісно пов'язане з таким, як «*емоційний інтелект*». Вперше до використання такого поняття у науковому обігу долучилися вчені П. Селовей та Д. Мейер (1990 р.), аналізуючи зроблені вченим Д. Гоулманом дослідження у галузі емоційного розвитку людини. На думку П. Селовей, Д. Мейер, емоційний інтелект тісно пов'язаний із лідерськими якостями особистостями та її можливостями входження колектив та управління ним.

М. Бикова, з урахуванням праць П. Якобсона, Р. Калугіна пропонує наступний склад емоційної культури: власне емоційний, морально-етичний, соціокультурний, мотиваційний, поведінковий компоненти [4, с. 134]. У той же час, Д. Гоулман визначав у своїх працях специфіку емоційного інтелекту у соціальному спрямування особистості та розвитком самосвідомості. Чим розвиненішою є самосвідомість особистості, тим адекватніше вона здатна керувати емоціями, визначати власні сильні та слабкі сторони, сприяти особистісному саморозвитку (самооцінка, впевненість собі тощо) [6].

Таким чином, у даному підрозділі нам було проаналізовано ряд ключових понять дослідження, якими є: емоція, емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку, емоційна компетентність, емоційний інтелект, культура, емоційна культура. З'ясовано, що усі зазначені поняття є взаємозалежними та становлять причинно-наслідковий ряд.

1.2. Специфіка виховання емоційної культури у дітей 6-7 років

Формування емоційної культури має свою специфіку стосовно віку, розвитку емоційно-почуттєвої сфери. Цьому питанню присвячено праці видатних психологів А. Валлона, О. Запорожця, Ж. Піаже та ін. вчених. Ученими акцентовано на тому, що емоційність є головною характеристикою дошкільного дитинства. Розвиток емоційної сфери дитини у період раннього

та переддошкільного дитинства має свої особливості та напрями, серед яких психолог С. Максименко виділяє:

1. Ускладнення змісту емоційної сфери, імпресивний бік почуттів і емоцій.
2. Формування загального емоційного тла психічної сфери дитини.
3. Зміни експресивної сторони почуттів та емоцій дошкільника, а саме: засвоюється «мова» почуттів, за допомогою невербальних засобів (поглядів, рухів, пози, посмішок і жестів) навчається транслювати свої переживання; уміє вербально пояснити свій стан (хоча й досить в обмеженій формі); оволодіння вмінням стримувати різкі висловлювання власних почуттів; розуміння, як поводити себе у тій чи іншій ситуації [39, с. 39].

Для емоційного розвитку дитини важливу роль відіграють способи реагування на різні прояви та стимули середовища, що оточує малюка. Наприклад, починаючи з періоду раннього дитинства, фактори навколишнього середовища стимулюють дитину до прояву емоцій, які мають певний характер. Якщо емоція виявляється багатократно, це має характер закріплення емоційних реакцій, а також нейтралізації інших, переважно протилежних за характером. Наприклад, закріплення стійких негативних емоцій здатне нівелювати позитивні емоції [7, с. 29].

Л. Груша зазначає, що формування емоційної культури дітей 6-7 років відбувається на основі розвитку самосвідомості, зародження рефлексії. Важливим визначається також розвиток довільності поведінки, умінь емоційного передчуття та становлення внутрішнього плану дій [15, с. 6].

Як зазначає відомий психолог О. Кононко, для періоду старшого дошкільного дитинства емоції проходять трансформацію в почуття під впливом здійсненого стосовно дитини виховного процесу. Почуття, що формуються, вже починають ґрунтуватися на певній системі емоційних переживань. Остання, вважає О. Кононко, слугує важливою складовою духовно-морального та соціально-емоційного розвитку дитини [30, с. 34].

Дослідниця О. Олійник визначає, що для сучасної дошкільної освіти, яка

базується на компетентнісному підході до розвитку особистості дитини, до набуття нею необхідного життєвого, соціального, емоційного та інших видів досвіду, важливо розглядати й сформованість емоційної компетентності у дитини. О. Олійник розглядає означену компетентність як інтегральну особистісну властивість. Вона є сукупністю знань, умінь, навичок, що надає можливість визначати шляхи вирішення ситуацій, діяти на підставі інтелектуального опрацювання емоційної інформації (зовнішньої і внутрішньої), яку надає емоційний інтелект [47, с. 240].

У свій час Л. Виготський зазначав, що для періоду старшого дошкільного дитинства дитина має реагувати на прояви емоцій інших людей, що можна піддавати необхідній корекції емоційним контролем та проявами моральних почуттів. Велику роль в емоційному розвитку дитини відіграє мислення, за допомогою якого в уяві формуються емоційні процеси. Зазначимо, що ця лінія розвитку уяви пов'язана із моральним вихованням дитини. Сам педагогічно керований процес виховання спрямований на формування правильного й свідомого реагування на навколишній світ, людей, а не тільки засвоєнням правила моральної поведінки у соціумі.

Не можна не погодитися з думкою Л. Клеваки стосовно того, що сучасні батьки намагаються якомога раніше розвинути у дитини інтелект й не надають належної уваги розвитку емоційної сфери та емоційного інтелекту. Це призводить до появи так званої емоційної глухоти, дефіциту емоційного спілкування у взаєминах дитини з батьками та іншими дітьми [27, с. 353].

Численні наукові психолого-педагогічні дослідження у галузі дошкільного дитинства вказують на надзвичайну емоційність дитини, проте часто її емоційний стан залежить від ставлення дорослого до малюка, того настрою, який передається при спілкуванні. Дитини проявляє емоційну чутливість у реагуванні на запропоновані дорослим ситуації спілкування, пізнання навколишнього світу спільно з дорослим або самостійно дитиною.

У науковій праці О. Олішевської, на основі аналізу праць вченої К. Саарні запропоновано етапи розвитку здатності дітей щодо керування своїми

емоціями. Вчена також виділила низку основних видів мотивів щодо керування процесом вираження емоцій, а саме:

- 1) уникнення негативних наслідків або посилення позитивних;
- 2) захист самооцінки;
- 3) підтримка стосунків;
- 4) дотримання норм і пристойності [50, с. 26].

Дослідження феномена емоційної культури здійснювалися Л. Виготським, Б. Тепловим з позицій культурологічного підходу. Це дало змогу встановити його зв'язок із такими явищами як культура, особистісні якості, соціальна компетентність. У зв'язку з цим емоційну культуру було визначено як сукупність способів і форм емоційної поведінки людей, штучно створених ними на додачу до природних для цілей ефективної соціальної взаємодії. У досвіді окремої людини це визначається як складна якість її особистості, тобто реалізується в різноманітті її соціальних проявів і не передається через генетичне успадкування, а набувається винятково у процесі виховання.

О. Половіна, називає емоційною глухотою нездатність дитини відчувати настрій, емоції, емоційний стан іншої людини. У емоційної глухої дитини спостерігається пригнічення емоцій. Часто до цього призводить, як вважає О. Половіна, байдужість рідних дитина, обмеженість як самого спілкування, так і його емоційного насичення [56, с. 24].

Цю ж думку підтримують дослідники В. Пасічник, М. Пітин, В. Пасічник, як вказують на те, що у складний період сьогодення збільшено кількість дітей з виявленими емоційними проблемами, схильністю до вияву агресії, дітей тривожних та невпевнених у собі тощо [53, с. 297]. На думку дослідників, і батькам, і вихователям слід активізувати корекційну роботу щодо розвитку емоційної сфери дітей. Задля цього можна, наприклад, застосовувати заходи фізичного виховання, злучати дошкільників до колективних та індивідуальних занять рухом, участю в рухливих іграх тощо.

Значення емоцій та почуттів у життєдіяльності людини надзвичайно велике. Вони спрямовують людину до дій, часто визначають її поведінку,

допомагають у навчанні, творчості, комунікаціях, роботі.

В онтогенезі розвитку дитини 5-7 років емоції набувають все більшого вмісту, але ці емоції не стійкі. Діти шостого та сьомого року життя поступово стають суб'єктами соціальних переживань, досягають формування вищих почуттів – моральних, інтелектуальних, перетворюються на суб'єкти емоційних відносин. У них формується соціальне «Я», розвиваються альтруїстичні емоції, в основі яких лежить потреба у сприянні, співпереживанні іншим людям. Дитина в цей віковий період є «дослідником навколишнього світу» (М. Монтесорі), знаходиться у пошуку образу світу, себе самої як людини, свого місця та своєї індивідуальної ролі в природі та культурі.

Як зазначає дослідниця Л. Бобро, цей віковий період характеризується підвищеною емоціогенністю, коли емоційне пізнання світу переважає над раціональним; є сензитивним для емоційного розвитку, причому основою для цього процесу виступають естетичні емоції, які з'являються в онтогенезі дитини раніше за інші види емоційних проявів, створюють основу для становлення соціальних, моральних, інтелектуальних почуттів. Емоційний розвиток особистості проявляється у зростанні здатності до саморегуляції емоційних станів, накопиченні вербальних і невербальних засобів вираження емоцій, розширенні емоційного досвіду, появі нових емоцій, здатності розпізнавати і більш тонко диференціювати емоційні стани свої та партнера зі спілкування [7, с. 29].

Для періоду дошкільного дитинства, з огляду на специфіку емоційного розвитку дитини важливо набути спектру прояву різних емоцій – як позитивних, так і негативних. Як справедливо вказують вчені С. Максименко [39], О. Кононко [31; 32], для гармонійного емоційного розвитку малюка важливим є домінування позитивних емоцій, таких, як захоплення, подяка, здивування, радість, співчуття тощо.

Таким чином, період старшого дошкільного дитинства визначається специфікою щодо виховання емоційної культури дитини. У повсякденному

житті на цей процес здатні впливати рідні дитини, інші дорослі, а також однолітки. Цей період характеризується достатньою чутливістю щодо змін, реагування на емоційні стани і настрої інших людей. Через міжособистісні контакти дитини реалізуються механізми передачі емоцій, формується ареал переживань.

1.3. Чинники впливу на виховання емоційної культури у дітей 6-7 років

Розвиток емоційної культури дітей старшого дошкільного віку відбувається під впливом ряду чинників, які ми розглянемо нижче.

Згідно поглядів С. Максименка [39], О. Кочерги [34], першорядну роль в емоційному розвитку дитини відіграє спілкування та стосунки з близькими. Щодо цього, важливими є слова-оцінки дорослих, ті емоції, які вони висловлюють при спілкуванні з дитиною. Від того, як використовують дорослі вираз обличчя, міміку, жести, ставлення до малюка, які вживають слова (погано, добре, молодець, не можна, соромно тощо) – ці фактори стають потужними щодо виникнення у дитини емоцій та відповідних поведінкових проявів.

Л. Клевака, О. Гришко зазначають, що важливим фактором розвитку емоційної культури дітей 6-7 є вже набутий ними досвід соціально-емоційних відносин [27, с. 1].

Дослідниця В. Полянчич проаналізувала вплив народної культури на розвиток емоційно-почуттєвої сфери дітей. Зокрема, на теоретичному рівні проаналізовано вплив музичного фольклору, дитячої паремії, декоративно-ужиткового мистецтва на емоційний розвиток дошкільників. В. Полянчич стверджує, що усі зазначені елементи української народної культури за доцільного керівництва дорослих (батьків і вихователів) мають знаний емоційно-розвивальний потенціал [57, с. 39].

Л. Груша за результатами аналізу науково-педагогічних джерел

визначає, що на процес формування емоційно культури у віковому періоді 6-10 років чинять вплив такі фактори, як: умови життя дитини, характер її стосунків з батьками та педагогами, а також попередньо набутий дитиною емоційний і життєвий досвід [15, с. 8].

Видатний гуманіст В. Сухомлинський звертав увагу педагогів на провідні аспекти у вихованні дитячих емоцій, що ми можемо трактувати як своєрідні фактори впливу на емоційну сферу дитини:

- емоційну культуру неможливо сформувати без постійного духовного спілкування педагога і дитини, без взаємного проникнення у світ думок, почуттів та переживань один за одного;
- незамінним емоційним стимулом думки є процес різнобічного пізнання оточуючої дитину дійсності: «Важливо, щоб джерелом думки і почуттів було пізнання явищ природи, її краси»;
- істина, в якій узагальнюються предмети і явища навколишнього світу, стає особистісним переконанням дітей за умови, що вона одухотворена яскравими образами, які впливають на почуття [63]

О. Олійник визначає великий емоційний вплив ефекту навіювання на дитину. На думку дослідниці, за використання механізму навіювання можна досягти гарного результату у формуванні емоційної культури дитини [47, с. 246]. На думку дослідниці, формуванню елементів емоційної культури дошкільників сприяють музика, зображувальне мистецтво, художня література. Завдяки ним виховуються моральні почуття, ставлення до людей, природи, розвиваються емоційні ставлення – співчуття, переживання, хвилювання тощо.

І. Мельничук вказує на те, що для дітей старшого дошкільного віку необхідна оцінка їхньої поведінки, дій, вчинків. Проте, така оцінка повинна мати не тільки позитивно-реалістичний характер, але й викликати у дитини переживання задоволення чи незадоволення. Ці почуття призводять до формування нових, більш складних відчуттів, які мають більше значення щодо реалістичної оцінки виконання обов'язків, завдань, взаємодії з іншими тощо

[43, с. 153].

Т. Дорошенко звертає увагу на те, що важливим утворенням передшкільного віку є як само активне становлення емоційної сфери дитини, так і усвідомлення нею змісту почуттів та можливість керування ними. Це, на думку вченої, впливає на характер соціально-емоційного життя дитини, розкриває перед нею зрослі можливості соціального комунікування [18, с. 9].

Академік А. Богуш, здійснивши ґрунтовний аналіз педагогічних праць В. Сухомлинського, вказує на те, яку велику роль видатний педагог надавав низці чинників виховання емоційного стану дитини. Поштовхом позитивного емоційного стану вчений вважав «здивування», «подив» дитини, які він називає образно «надійною стежинкою мислення» перед силою людського розуму, перед істиною, власною думкою» [8, с. 9].

Для повноцінного формування емоційно-почуттєвої сфери дитини старшого дошкільного віку важливою умовою є цілеспрямована робота, вектор якої буде спрямовано на стимулювання дітей до виявлення ставлення до певних ситуацій, станів, переживань або емоцій, що були спричинені цими ситуаціями; вербалізація дорослими емоцій, станів, переживань та почуттів – як власних стосовно дитини, так й інших; навчання дітей умінь адекватно виражати негативні емоції та способів їх позбуватися.

Вчені А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Котик виокремлюють значення творів художньої літератури в емоційному розвитку дитини. Це стосується творів, у яких зображене життя героїв, їхні стосунки з іншими, радості й невдачі, складні ситуації. Усе це викликає відповідні емоції у дитини, сприяє розвитку самої емоційної сфери та рефлексії, зокрема. Твори літератури, засновані на пейзажній ліриці багаті зображувально-виражальними засобами мови. Як правило, вони здатні викликати естетичні почуття, збагачувати емоційну сферу, виховувати гуманістичні почуття.

А. Чумакова, з опорою на праці К. Ушинського, вказує на те, що чинником розвитку емоційної культури дітей є стимулювання їх до «душевної діяльності». Таку ж думку висловлював і В. Сухомлинський, говорячи про те,

що для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку важливим є участь у громадських заходах, суспільно корисних справах. Такі педагогічні дії В. Сухомлинський називав опануванням «добра чи зла», дієвим шляхом у вихованні культури почуттів [70, с. 150].

Провідні вчені України у галузі дошкільної педагогіки Г. Беленька, Н. Гавриш, К. Крутій, вказують на важливу роль організації освітнього середовища ЗДО як простору повномірного зростання дошкільника в його емоційному розвитку. Таке середовище є чинником впливу на формування емоційної культури дитини, якщо воно створює атмосферу душевного комфорту, дружніх стосунків, взаємодії щасливих та успішних людей. Дослідниця О. Олійник щодо цього розглядає керівну роль педагога ЗДО у створенні середовища психологічного комфорту та психічного здоров'я для дитини. Як зазначає О. Олійник, вихователь повинен створювати умови щодо збагачення емоційної сфери дошкільника. Він має надавати кожній дитини можливість виявляти власні почуття, виявляти справжній інтерес до подій, що відбуваються у довкіллі [48, с. 168].

Саме тому при аналізі емоційної сфери дитини-дошкільника слід вернути увагу на моральний розвиток. Це обумовлюється взаємозв'язком розвитку емоцій, почуттів із моральними якостями особистості (любов до батьків, гуманізм, толерантність, колективізм тощо).

Таким чином, у даному підрозділі було виокремлено ряд чинників впливу на розвиток емоційної культури старших дошкільників. До них можна віднести: досвід соціально-емоційних відносин, спілкування та стосунки дитини з близькими, оцінка дорослим поведінки та дій дитини, художня література, візуальні види мистецтва, навіювання, гумор та ряд інших. Усі ці чинники мають позитивний ефект за доцільного педагогічного керівництва дорослим.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У даному розділі нами було здійснено теоретичний аналіз проблеми формування емоційної культури особистості та з'ясовано її специфіку стосовно дітей старшого дошкільного віку.

У межах вивчення наукової проблеми нами було проаналізовано низку ключових понять дослідження, якими є:

- *емоція* – це психічний процес і стан, як пов'язані безпосередньо з потребами і мотивами людини, що відображається у формі переживань.
- *емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку* – безперервний, складний процес, що сприяє формуванню емоційної сфери дітей на етапі дошкільного дитинства та виявляється в емоційному ставленні до навколишнього світу.
- *емоційна компетентність* відображає емоційну зрілість індивіда. Вона об'єднує в собі емоційні, інтелектуальні і регулятивні складові психіки
- *емоційний інтелект* – здатність усвідомлювати свої почуття, емоції, проявляти їх та керувати ними.
- *культура* – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і створюваних людством у процесі суспільно-історичної практики.
- *емоційна культура* – один з критеріїв особистісної культури людини. У свою чергу, особистісна культура дитини становить синтез індивідуальних якостей, які проявляються у сприйнятті та усвідомленні культурних цінностей і спрямовані на творчу взаємодію з навколишнім середовищем та іншими людьми.

Під *емоційною культурою дошкільника* слід розуміти особистісний феномен, сформованість якого засвідчується осмисленістю емоцій дитини, володінням нею широким інструментарієм прояву переживань назовні, здатністю їх контролювати й регулювати, умінням утримуватися від негативної поведінки та висловлювань, здатністю орієнтуватися на прийнятті у суспільстві варіанти прояву емоцій і почуттів, їх об'єктивацією у соціально-

моральних якостях дошкільника. Зокрема, емоційна культура проявляється в емоційній сприйнятливості, людяності, співчутливості, справедливості, совісності дитини старшого дошкільного віку.

З'ясовано, що у 6-7 річному віці дошкільник набуває статусу суб'єкта емоційних взаємин, відбувається формування емоційного відгуку на вплив дорослих і однолітків, розвиваються навички співпереживання іншим людям. У період передшкільного дитинства у дитини сформовані центральні елементи волювої дії. Це позитивно позначається на довільності поведінки та того внутрішнього зусилля, що є необхідним для певних дій та видів діяльності. Розвиненість волювої сфери надає можливість дитини стримувати імпульсивність, скеровувати емоціями. У віці 6-7 років дитина здатна до зосередження на поставленому завданні, слухання мови іншого тощо.

У процесі спільної діяльності, особливо – ігрової, дошкільник навчається співвідносити свої дії і способи взаємин з тими, що виявляють інші. Дитина вчиться керувати емоціями у залежності від ситуацій, що складають і процесі гри, спілкування, трудової, навчальної діяльності тощо. Опосередковані емоції дошкільника стають більш керованими, узагальненими та усвідомленими; зростає здатність до регулювання власного емоційного стану тощо.

Встановлено, що на розвиток емоційної культури дітей 6-7 років визначають вплив ряд чинників, серед яких можна назвати: збагачення змісту емоційного життя дитини, суб'єктність у сприйманні реалій соціального життя, оцінка дорослим вчинків і дій дошкільників, позитивна підтримка дій та проявів соціально схвалюваної поведінки.

Позитивна спрямованість дитини на іншу людину сприяє формуванню ціннісних почуттів. У даному процесі провідну роль відіграє спілкування та спільна діяльність дитини з однолітками а дорослими. Розвиток емоційної культури дитини 6-7 тісно пов'язаний із засвоєністю нею моральних норм та форм моральної поведінки.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ 6-7 РОКІВ

2.1. Програма та методика констатувального етапу дослідження

Здійснене на теоретичному рівні дослідження особливостей виховання емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку дозволило визначити сутність даного процесу, чинники впливу на нього, специфіку його розвитку стосовно дітей 6-7 років. На основі такого теоретичного аналізу проблеми, визначається за необхідне проведення експериментальної роботи безпосередньо у практиці закладу дошкільної освіти. Це дозволить емпірично дослідити стан практики ЗДО та реалізувати шляхом проведення експерименту ряд дослідницьких завдань.

Мета констатувального експерименту: емпіричне вивчення стану практики закладу дошкільної освіти щодо визначення рівня вихованості емоційної культури у дітей 6-7 років.

Відповідно до мети було визначено наступні **завдання**:

1. Розробити критерії, показники виховності емоційної культури в дітей старшого дошкільного віку.
2. Розробити комплексну методику дослідження, адекватну його предмету.
3. Виявити рівні виховності емоційної культури у досліджуваних.
4. Визначити вплив ЗДО та сім'ї на рівень виховності емоційної культури у старших дошкільників.

Таблиця 2.1

Критерії та показники вихованості емоційної культури у дітей 6-7 років

Критерії	Показники
Когнітивний	- уявлення про зміст емоцій людини; - знання про норми та правила соціально прийнятої поведінки.
Мотиваційний	- інтерес до емоційного життя людей; - інтерес до власної емоційної поведінки; - бажання спрямовувати власні емоції в русло суспільно прийнятної поведінки.
Рефлексивний	- уміння здійснювати самоаналіз стосовно проявів емоцій у поведінці;
Поведінковий	- уміння регуляції поведінки; - уміння встановлювати емоційно доцільні контакти під час взаємодії.

Експериментальна робота на констатувальному етапі дослідження проводилася у період з 11.03. по 17.05. 2024 року на базі закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №111 м. Києва. Дослідженням було охоплено 23 дитини старшої групи та 10 вихователів цього навчального закладу. Розподіл дошкільників на групи експерименту не проводився. Діагностичні методики з батьками вихованців проводилися за використання електронних ресурсів спілкування.

Отже, на констатувальному етапі, відповідно до поставленої мети експериментальної роботи, реалізовувались наступні завдання:

- розроблявся та добирався діагностичний інструментарій;
- здійснювалася діагностика, аналізувалися отримані результати;
- аналізувався стан практики ЗДО та аналізувалися чинники впливу на ефективність процесу виховання емоційної культури в дітей передшкільного віку;

- проводилося анкетування батьків з метою вияву впливу сім'ї на виховання емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Перейдемо до висвітлення переліку та аналізу сутності дібраних нами методів діагностики рівнів вихованості емоційної культури стосовно старших дошкільників. Задля виявлення рівнів зазначеної особистісної культури ми використовували наступні методи:

- спостереження за емоційними та поведінковими проявами дітей у звичайних умовах їхнього перебування у закладі дошкільної освіти;
- індивідуальну бесіду з дітьми щодо емоцій, їх ролі в житті людини та власну здатність впливати на їхній вияв;
- тест «Розпізнавання емоцій» (розроблено Т. Чередніковою);
- проєктивна методика «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» Нгуєна Мінь Амена;
- Проєктивна методика «Три бажання» Нгуєна Мінь Амена;
- дві тематичні бесіди.

Робота з дошкільниками

У загальному, така робота спрямовувалася задля отримання необхідної інформації про забезпеченість кожного із критеріїв сформованості емоційної культури в дітей 6-7 років. Більш детальну інформацію про кожний із методів, дібраних нами задля з'ясування рівнів вихованості культури емоцій у старших дошкільників надано нижче.

Когнітивний критерій

Задля з'ясування міри сформованості знань дітей старшого дошкільного віку про емоції та емоційну культуру нами було проведено *індивідуальну бесіду* з дітьми. Воно проводилася з кожною дитиною індивідуально, мало постійну послідовність запитань, яких налічувалося 9 позицій. Таким чином було отримано 207 відповідей дітей. Логіка питань обумовлювалася з'ясуванням, кого дитина називає культурною людиною, яку роль у поведінці такої людини відіграють прояви емоцій, з якими людьми сама дитина поводить себе лагідно, а з якими – недостатньо культурно й що саме спричиняє

таку її поведінку. Перелік питань індивідуальної бесіди наведено в дод. Б.

Тест «Розпізнавання емоцій» спрямовувався на з'ясування розуміння дітьми складних і простих емоцій. Цей тест також дозволяє встановити наявність у старших дошкільників здатності до встановлення причинно-наслідкових зв'язків між емоціями, які виявляє людина та причинами, що спонукають до такого вияву (дод. В).

Мотиваційний критерій

Методика «Домальовування» (дод. Г) спрямована на розпізнавання дітьми емоцій, визначення ними емоційних реакцій на світ людей, речей, обставин, які дитина аналізує та визначає своє бажання щодо усунення емоційно неприйнятних для неї ситуацій.

Хід процедури методики: учасникам роздаються заготовлені геометричні фігури, які вони повинні домалювати. Дітям під час виконання завдання експериментатором ставляться супровідні питання про те, що саме намальовано та що воно означає.

Обробка результатів:

0 балів – відсутнє домальовування; зображено тварину або ж предмет;

1 бал – зображено обличчя людини;

2 бали – зображено людину (її риси обличчя або ж навіть зображено в русі).

Рівень сформованості емоційної культури:

Високий рівень: 3-6 балів.

Середній рівень: 1-2 бали.

Початковий : 0 балів.

Рефлексивний критерій

Даний критерій обстежувався через проведення з дітьми проєктивної *методики «Три бажання»*. Мета: з'ясування соціально-емоційного орієнтування дитини на себе та інших людей (дорослих та однолітків).

Процедура діагностики: перед початком проведення експериментальної роботи дітям пояснюють правила її проведення. Також зазначаються умови,

які є важливими: «Ти випадково зустрічаєш чарівника й висловлюєш йому свої найзаповітніші бажання. Скажи, які саме бажання ти б замовив (-ла) чарівникові». Після виконання цього завдання дитиною з нею проводиться бесіда, чому саме такі бажання були нею висловлені.

Обробка результатів:

0 балів – продумана відповідь відсутня;

1 бал – бажання пов'язані з дитиною;

2 бали – бажання для однолітків або ж для дорослих.

Рівень сформованості емоційної культури:

Високий рівень: 6-7 балів.

Середній рівень: 4 бали.

Початковий : 0-3 бали.

Поведінковий критерій

З тим, щоб з'ясувати рівень сформованості емоційних проявів дитини у взаємодії, спілкуванні та поведінці, проводилося *цілеспрямоване спостереження* за поведінкою дітей під час ігрової колективної діяльності та спілкування. Усього було проведено по три спостереження, результати яких фіксувалися у відповідних протоколах за такими позиціями:

- характер емоцій на початку та наприкінці спільної діяльності;
- здатність до адекватного реагування на виниклі труднощі спілкування та взаємодії;
- здатність керувати емоціями задля усунення конфліктних ситуацій;
- здатність керувати власними емоціями у спілкуванні та поведінці;
- культура поведінки.

Більш детальну інформацію щодо цієї методики діагностування викладено у дод. Д.

Другим етапом дослідження на практичному рівні стало проведення діагностичної роботи з дошкільниками та обробка отриманих експериментальних даних. Перейдемо до викладення результатів проведених методик з дошкільниками задля виявлення рівнів вихованості у них емоційної

культури.

З'ясовано, що відповіді дітей на питання *індивідуальної бесіди* були складними тому, що попередньо вони практично не обмінювалися з дорослими думками про те, якою є культурна або некультурна людина. Саме тому, на нашу думку, достатньо велика кількість дітей губилася у своїх роз'ясненнях. Лише 18% опитуваних одразу вказали на те, що культурна людина є «чемною, спокійною». Ця людина «не свариться без причини», «не кричить». Проте, коли потребувалося уточнення до питання, які ж емоції переважають у поведінці культурної людини, першорядно дошкільники говорили про урівноваженість, лагідність, приязність. Практично не звучало у відповідях дітей, що культурна людина вміє стримувати свої емоції та керувати ними. Такі відповіді надало лише 36% респондентів, решта дітей розуміла емоції культурної людини як такі, що є усталеними для неї і притаманні їй спілкуванню та поведінці практично в усіх випадках.

З відповідей дітей з'ясувалося, що некультурною людиною 75% описуваних вважають галасливу, збуджену або знервовану людину. 66% респондентів зазначили, що некультурна «часто кричить на усіх, свариться», вона як правило не слухає думку інших, а настоює на своєму. 82% старших дошкільників вказали, що для поведінки некультурної людини є характерними прояви агресивної поведінки. З відповідей дітей визначалося, у випадках такої агресії некультурна людина виявляє гнів, агресивність.

Найбільш складним для дітей постало питання щодо характеризування ними власної емоційної культурності. 24% респондентів були здатні надати одразу оцінку себе як людини культурної або навпаки. Ще 57% опитуваних визначилися з такою особистісною позицією за невеликої допомоги експериментатора. Переважно, він заохочував дітей до більш детального розкриття їхньої думки про те, чому саме вони постають перед собою та іншими як культурна людина або навпаки. З тим, 19% респондентів не надали відповіді на питання, говорячи переважно «я не знаю», «не можу сказати» тощо.

Зважаючи на вік дітей, який характеризується несформованістю самооцінки дітей, ми підтвердили в опитуванні ці особливості, коли 68% дошкільників вказали на те, що вони є культурною людиною, проте не задумувалися над тим, чому часе вони такими є.

Як людину емоційно урівноважену, спокійну, розсудливу, себе оцінили 55% дітей старшої групи, решта, 45% дошкільників надали різні відповіді, починаючи з таких, як «я буваю різним(-ою)», «я не можу точно сказати» й до практичної відсутності чітких відповідей.

Ми звернули увагу на те, що переважна більшість випускників закладу дошкільної освіти виявила власну чітку позицію щодо надання підтримки іншій людині, яка потребує допомоги, у тому числі – емоційної. Кількісний розподіл старших дошкільників за результатами відповідей на питання щодо готовності надати емоційну підтримку та допомогу тим, хто цього потребує, представлено на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Відсоткове кількісне визначення спрямованості дітей 6-7 років до надання емоційної підтримки та допомоги іншій людині

Як визначається із представленої діаграми, сумарно 56% майбутніх школярів не мають сталої життєвої позиції, що визначає для них важливість та

необхідність надання підтримці людини допомоги, емоційної підтримки у складних для неї обставинах. З тим, 24% дітей діють у таких ситуаціях за умовами, що складаються, розраховують на співдії з дорослими або іншими, чекають на підказки рідних або вихователя. Майже 1/3 вихованців старшої групи вказали нам у бесіді, що в емоційно складних ситуаціях (розбірки між дітьми, сварки, намагання однолітків примінути силу), вони, як правило, губляться. Ці діти не відчують у собі сил одразу підтримати ображеного, слабкого тощо, а чекають на дії інших й тоді приєднуються до них.

З'ясувалося, що 18% старших дошкільників взагалі намагаються не втручатися в складні емоційні життєві ситуації. Як заявили діти, вони не знають як поводити себе, що говорити, чим втішити. У цих дітей практично відсутній досвід емоційної підтримки іншого. Проте, у 26% дітей, за результатами проведеного їхнього опитування, є стала життєва позиція з надання важливої емоційної допомоги іншому. Діти, за їхніми відповідями, знають, як втішити іншого, як підтримати, дати надію на покращення ситуації. Вони мають досвід такої підтримки, набувши його вдома, у садочку, в іграх та спілкуванні з однолітками, іншими дітьми тощо.

За результатами проведеного *тестового завдання «Розпізнавання емоцій»* можна визначити, що переважна більшість дітей добре орієнтується у запропонованих варіантах емоцій людини. Найлегшими для ідентифікації досліджуваними виявилися такі емоції як: радість, здивування, сум. Більшу складність для дошкільників після розгляду ними картинок становили емоції скорботи, гніву. Нез'ясованою для 86% тих, хто брав участь у даній методиці, була емоція презирства, зображена на картці.

Оскільки проведення основної частини цієї методики було доповнене нами уточнюючими питаннями: «коли у людини є така емоція?», «як часто у тебе є така емоція? Чи приємна вона тобі?», з відповідей дітей ми змогли встановити наступну картину. Радісний настрій – свідчення гарних подій, приємностей у житті людини. 78% досліджуваних вказали, що часто в житті мають таку емоцію, вона для них приємна, надає їм життєвих сил. Емоція

здивування є достатньою мірою наявною у 54% дошкільників, її вони пов'язують з приємними подіями у житті. Діти схарактеризували її як емоцію успішного життя, досягнень, відкриттів тощо. Емоція суму, за відповідями досліджуваних, не завжди є поганою й заважає в житті, бо сум буває легким, «коли трішки засмутився», «щось поки що не виходить», «надалі усе зміниться на краще» тощо.

Ми встановили, що емоції, які дітям не вдавалося розпізнати одразу, так само були важкими для подальшого обґрунтування. Лише 17% старших дошкільників (4 особи) змогли навести приклади того, коли людина буває у стані скорботи. 48% респондентів зазначили, що у своєму житті вони бувають розгніваними, переважно це стається у стосунках з однолітками.

Кількісні рівневі результати проведених діагностичних методик за когнітивним критерієм вихованості емоційної культури у дітей 6-7 років представлено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Рівневі кількісно-відсоткові результати вихованості емоційної культури дітей 6-7 років за когнітивним критерієм

Рівень	Кількість дітей	Відсотковий показник
Високий	6	26
Середній	10	44
Початковий	7	30

Як визначається з даних таблиці, тільки 26% майбутніх першокласників мають необхідні знання та уявлення щодо емоцій, їхніх проявів, ролі в поведінці та різних життєвих ситуаціях. Діти цієї групи набули необхідних умінь і навичок емоційно прийняттого спілкування з іншими дітьми у різних видах діяльності, взаємодії. Проте, сумарно майже 2/3 старших дошкільників

не визначають повномірної сформованості засад емоційної культури, що може становити певні труднощі у їхній адаптації до навчання у першому класі та у різних ситуаціях взаємодії з однолітками та дорослими.

Перейдемо до аналізу результатів, які ми отримали за **мотиваційним критерієм** сформованості емоційної культури дітей 6-7 років. Після проведення методики «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» було зафіксовано, що лише 9 дітей, включених до експерименту, змогли створити образ людини чи тварини. З цієї кількості, 2 дошкільники додавали до зображеного експресії за рахунок передачі руху, міміки тощо, виявивши високий рівень знань про емоційні стани людини та бажання відтворити це у своїй роботі. При виконанні тесту решта, 7 дітей, які визначили високий рівень емоційної культури за мотиваційним критерієм, самостійно виявляли бажання показати «характер», емоції того персонажа, якого зображували в своєму малюнку.

Для 9 дошкільників середнього рівня сформованості емоційної культури виконання завдання було достатньо складним і супроводжувалося невеликою допомогою дорослого. Ми помітили, що для цих дітей характерне пасивне ставлення до передачі тих характеристик емоційних станів, поведінки людини, які вони спроможні відтворити у малюнку. Більшою мірою діти покладаються на думку дорослого, його підказки та поради у виконанні завдання. Діти не вбачають за необхідне співставляти у своїх роздумах, яку роль відіграють емоції у поведінці людини, в її діях, ставленнях до інших людей. Решта, 5 дітей з групи, включеної до експериментальної роботи, не виявили бажання участі у тесті.

Результати проведення методики «домальовування» та виявлені щодо цього рівні вихованості емоційної культури старших дошкільників представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

**Кількісно-відсоткові результати проєктивної методики
«Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій»**

Рівень сформованості	Кількість балів	Кількість дітей	Результати (%)
Початковий	0	5	22
Середній	1	5	22
	2	4	17
Високий	3	3	12
	4	2	9
	5	2	9
	6	2	9

Після обробки та аналізу отриманих результатів за діагностикою мотиваційного критерію можна зробити узагальнюючий висновок, що лише 39% майбутніх школярів мають домірно розвинену до віку мотивацію на пізнання емоційного світу людей, бажання розмірковувати стосовно того, яку роль відіграють емоції в житті людини: в її комунікаціях з іншими, у власній поведінці, ставлення до людей тощо. Такі уміння емоційної культури, безперечно, є важливими для подальшого соціально-емоційного зростання дитини як учня початкової школи.

Така ж кількість старших дошкільників послуговується думкою дорослих у різних життєвих ситуаціях, тому не мають бажання аналізувати роль емоції у конкретних життєвих ситуаціях, власній поведінці, діях інших. Їхня пасивна життєва позиція може бути обумовлена тим, що діти невпевнені у собі, звикли чекати на допомогу та підказки рідних або вихователів у складних ситуаціях. З тим 22% старших дошкільників не виявили інтересу до можливості виконати цікаве завдання.

Кількісні рівневі результати проведених діагностичних методик за мотиваційним критерієм вихованості емоційної культури у дітей 6-7 років представлено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Рівневі кількісно-відсоткові результати вихованості емоційної культури дітей 6-7 років за мотиваційним критерієм

Рівень	Кількість дітей	Відсотковий показник
Високий	6	26
Середній	10	44
Початковий	7	30

Розглянемо результати, отримані нами за *рефлексивним критерієм* сформованості емоційної культури дітей передшкільного віку, оскільки для майбутніх школярів є важливим уміти визначати соціально-емоційні орієнтації не тільки на інших людей, але й на себе шляхом здійснення самоаналізу спілкування, діяльності тощо.

З метою перевірки зазначеного критерію використовувалася методика «Три бажання». З'ясовано, що діти старшого дошкільного віку з цікавістю включалися до виконання завдання, перш за все, інтерес щодо цього становив сюжет методики – поява чарівника. Нами було з'ясовано, що найбільш активно дошкільники визначаються із формулюванням першого бажання. Це те, як правило, що є найбільш вагомим для самої дитини, її найпотаємніші бажання, те, що є найбільш значущим.

З'ясовано, що серед перших побажань дітей були:

- щоб однолітки менше сварилися з ним (нею), не ображали;
- щоб завести більше друзів і цікаво гратися;
- щоб батьки більше приділяли часу спільним іграм та спілкуванню тощо.

З постановкою наступної, другої відповіді, яку надавали діти у процесі виконання завдання, як правило, були пов'язані їхні уточнення та доповнення стосовно попереднього бажання. До прикладу, діти зазначали, що:

- хочуть від однолітків, щоб вони були більш приязними та краще розуміли один одного;
- без сварок ділилися іграшками у спільних іграх;
- доручали «головні ролі» у сюжетно-рольових іграх, а не перебирали це виконання тільки на себе;
- щоб батьки також долучалися до переглядів фільмів, комп'ютерних ігор тощо.

Проаналізувавши отримані дані стосовно характеру висловленого дітьми другого «побажання» за цією методикою, можна зробити наступне припущення: певна проблема щодо спілкування дітей з іншими людьми, висловлена ними у якості першого побажання, є найбільш ваговою для 72% респондентів. Вони продовжили її деталізацію щодо намірів гармонійного емоційного спілкування (з рідними або друзями) у подальшій відповіді.

Для решти 28% дошкільників спостерігається різноманітність бажань, які не визначають логічної послідовності, взаємопов'язаності. Часто стосовно першого бажання діти обирали щось, пов'язане із важливістю купівлі гаджета, м'яча для гри у футбол, предмету одягу або іншої речі. У відповіді щодо наступного бажання діти вже зазначали бажання з'їздити до бабусі, сходити в кінотеатр, поїздити з друзями на велосипедах тощо.

Нас цікавило, якою мірою будуть узгоджуватися висловлені дітьми треті, останні бажання цієї методики наданими у попередніх висловах. Ми з'ясували, що для 75% дітей старшої групи, включених до експерименту, потребувалася значна кількість часу для обдумування поставленого завдання. Висловлюємо припущення, що оскільки дошкільники одразу висловили свої найбільш вагомні думки щодо взаємодії з іншими людьми та дещо деталізували це у наступному бажанні, фактично усі аспекти «бажання» діти вважали розкритими.

Тому серед найбільш суттєвих категорій бажань дітей за третьою позицією діагностичної методики було названо такі: бажання активно відпочивати влітку; щоб батьки купили певну річ для ігор удома; побувати в Києві або в іншому місті тощо. Лише 23% респондентів, відповідаючи стосовно останнього бажання для чарівника, вказали на встановлення доброзичливих стосунків з іншими людьми, бажання примирення з людиною, з якою дещо зіпсувалися стосунки тощо.

У таблиці 2.3 представлено результати вихованості емоційної культури старших дошкільників за рефлексивним критерієм.

Таблиця 2.3

Рівневі кількісно-відсоткові результати вихованості емоційної культури дітей 6-7 років за рефлексивним критерієм

Рівень	Кількість дітей	Відсотковий показник
Високий	8	35
Середній	9	39
Початковий	6	26

Перейдемо до аналізу результатів, які ми отримали після проведення діагностичних методик за *поведінковим критерієм* вихованості емоційної культури у старших дошкільників. З тим нами було проведено цілеспрямоване спостереження за емоційними та поведінковими проявами дітей у спілкуванні з однолітками та під час спільних ігор.

Під час спілкування 45% дітей визначають доброзичливе емоційне налаштування на співбесідника переважно за умови, що це – їхній друг, сталий партнер по спільних іграх тощо. Коли до спілкування включається інша дитина, яка не є постійним гравцем у даній команді дітей, то решта учасників гри, як правило, не виявляє доброзичливості, люб'язності щодо залучення

нового гравця до спільної діяльності.

Ми з'ясували, що найбільш тривалим є розподіл ролей перед проведенням занять художньо-продуктивною діяльністю, якщо вихователь доручає дітям самостійно домовитися про склад учасників мінігруп. Як правило, через короткий час найбільш активна дитина у групі за власної ініціативи розподіляє ті види роботи, які будуть здійснювати на учасниками цієї групи. Безперечно, перевагу у найбільш цікавих або навпаки, – більш легких видах роботи, – такі «організатори» визначають для себе або своїх друзів. У 85% ситуаціях проведених спостережень діти не виявляли ініціативи, пропонуючи свою кандидатуру на виконання певної ділянки роботи.

Ми також зафіксували, що про розподілі ролей та функцій у подальшій діяльності майже 65% дітей вважають надані їм ролі несправедливими, малоцікавими для них. З таким незадоволенням і поганим настроєм діти включаються до роботи та взаємодіють з іншими, що, на нашу думку, створює поганий емоційно-психологічний клімат для спільної діяльності.

У процесі спільних заходів, як зафіксувалося у спостереженнях, лише 48% дошкільників виявили здатність і бажання підтримати однолітка, якщо у нього не виходить виконати якусь роботу. Ще 1/3 учасників спостережень надавали таку допомогу тільки у разі звертання іншої дитини за роз'ясненнями та допомогою. Майже у 20% випадків дошкільники взагалі не вважали за потрібне надівати підтримку іншій дитині, працювати злагоджено.

Найбільш значущим у процесі проведення спостережень для нас визначалося з'ясування розвиненості у дітей емоційної культури за її проявами у спільній діяльності. Після опрацювання усіх отриманих результатів можна зазначити, що лише 38% старших дошкільників мають домірно розвинені до віку навички керування власними емоціями та проявами емоційної культури у поведінці. Ці діти, як правило, достатньо емоційно урівноважені, мають широкий спектр емоційних проявів, проте навчилися їх контролювати.

З тим, у 43% дітей прояви емоційної культури не скеровуються шляхом самоконтролю, а визначаються зауваженнями та рекомендаціями дорослого.

У 22% такі прояви є менш вираженими за видами діяльності, оскільки діти із охотою та добрим настроєм включаються як до активної діяльності (наприклад, беручи участь у рухливих іграх), так і займаючись колективним конструюванням, дидактичними настільними іграми тощо.

Ми з'ясували, що лише у 35% дітей (8 осіб) сформовані усі показники емоційної культури, визначені за віком, решта, майже 2/3 старших дошкільників, не мають комплексу таких показників культури емоцій.

За отриманими даними проведеного спостереження та аналізу результатів за кожною із позицій цієї методики визначено рівні емоційної вихованості, кількісні дані яких наведено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Рівневі кількісно-відсоткові результати вихованості емоційної культури дітей 6-7 років за поведінковим критерієм

Рівень	Кількість дітей	Відсотковий показник
Високий	8	35
Середній	5	22
Початковий	10	43

З аналізу отриманих даних, наведених у таблиці, з'ясовано, що найменшу групу (22% дітей) становлять діти середнього рівня вихованості емоційної культури, поведінкові вияви яких залежать від зовнішніх обставин організації діяльності, впливу поведінки інших дітей на взаємодії у групі тощо. Найбільшим за чисельністю забезпеченістю учасниками виявився початковий рівень сформованості культури емоцій (21% дітей). Приналежність дітей до цієї групи визначається низкою стабільних порушень поведінки дітей у різних ситуаціях: неповною сформованістю в дітей умінь урівноважувати власні емоції під час спілкування, усунути конфліктні ситуації тощо.

На основі узагальнення та аналізу результатів усіх проведених з

дошкільниками методик діагностування рівнів вихованості емоційної культури виявлено три відповідних рівні, представлених у кількісних визначення у таблиці 2.5. та теоретично обґрунтованих нижче:

Таблиця 2.5

Розподіл дітей 6-7 років за рівнями вихованості емоційної культури (на констатувальному етапі)

Рівні	Критерії								Усього	
	когнітивний		мотиваційний		рефлексивний		поведінковий			
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Високий	6	26	6	26	8	35	8	35	7	30
Середній	10	44	10	44	9	39	5	22	8	35
Початковий	7	30	7	30	6	26	10	43	8	35

Дітей високого рівня вихованості емоційної культури характеризує достатньо великий обсяг знань про сутність поняття «емоція» та розуміння їхньої ролі у житті людини. Діти цього рівня добре орієнтуються у позитивних та негативних емоціях, обізнані із основними способами регулювання емоцій – як власних так і впливу на емоційні стани іншої людини. Дошкільники цього рівня виявляють бажання унормувувати власний емоційний стан у відповідності до ситуації, що склалася; вони демонструють готовність до подолання емоційних труднощів та спрямованість на надання допомоги

іншому в складних ситуаціях, пов'язаних з емоціями. У дітей розвинені уміння аналізувати власні емоційні стани, появи емпатії та емоційної підтримки іншого. Для поведінки дітей високого рівня емоційної вихованості характерне стає позитивне емоційне реагування на ситуації, що складаються у процесі спільної діяльності та комунікацій. Дошкільники мають сформовані уміння регулювання власних емоцій та поведінкових проявів, знають та уміють як вербалізувати власні емоції. Дітей високого рівня вихованості емоційної культури було виявлено у процесі експериментальної роботи 30%.

До *середнього рівня* вихованості культури емоцій було віднесено дошкільників 6-7 років, які виявили недостатні знання та уявлення щодо емоцій, їх ролі у житті людини, особливостей прояву. Дошкільники цього рівня більш адекватно орієнтуються в основних емоціях й тих, про які постійно говорить педагог на заняттях. Як правило, вони мало цікавляться більш широким спектром емоцій; переважно не вмотивовані на розуміння емоцій іншої людини. Діти ситуативно реагують на прояви емоцій інших, проте не завжди виявляють бажання надавати допомогу іншому в скрутних ситуаціях. Виявляють неоднозначне ставлення до визначення у власній поведінці та стосовно інших емоційних проявів. Часто останні виявляються під впливом незначних зовнішніх факторів, на які емоційно реагує дитина. У ситуаціях, що складаються під впливом емоцій, діти переважно скеровують свою поведінку побажаннями та зауваженнями дорослих. Таких досліджуваних було виявлено 35% від загальної кількості дошкільників у групі.

Вихованці із *початковим рівнем* сформованості емоційної культури характеризуються неглибокими, поверхневими знаннями та уявленнями про емоції, їхні позитивні та негативні риси, їхню роль у житті людини, вплив на поведінку та спілкування з іншими тощо. Діти не цікавляться тим, як можна урегулювати емоційно складні життєві ситуації, впливати на підтримку емоційно прийнятної атмосфери для спільної діяльності. У складних ситуаціях взаємодії, пов'язаних з емоційними виявами, діти цієї групи не намагаються у

них втрутитися та надати емоційну підтримку тим, хто її потребує. Дошкільники не виявляють бажання та набутих умінь рефлексувати на власне емоційне життя та взаємодію з іншими. У них практично відсутня емпатія; вони не намагаються зрозуміти емоційні стани інших людей. Дітей початкового рівня вихованості емоційної культури виявлено 35% від загальної кількості дошкільників старшої групи.

Перейдемо до аналізу результатів *анкетування вихователів* (дод. Ж). Як зазначалося вище, у ньому взяло участь 10 вихователів закладу дошкільної освіти. Відповідаючи на питання №1 анкети щодо розуміння змісту поняття «емоційна культура» вихователі більшою мірою спиралися у відповідях на розкриття сутності складової «емоційна». Те, якою мірою емоційна вихованість втілюється у поведінці та стає проявом культури людини, на жаль, було недостатньо розкрито вихователями.

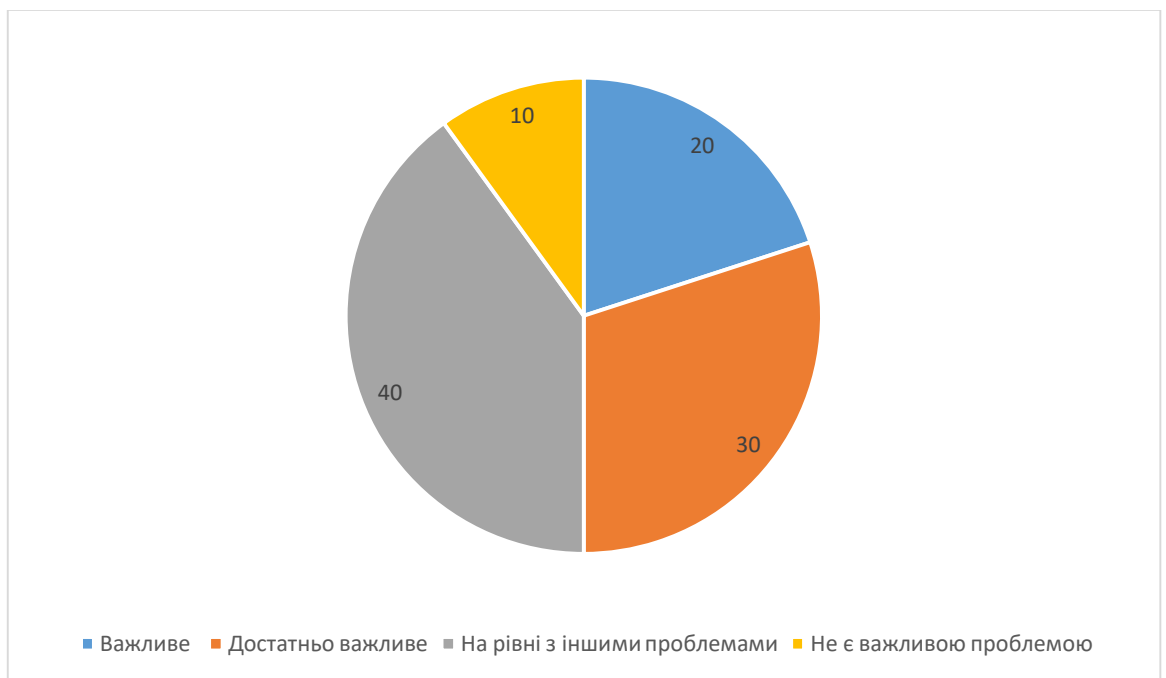
Педагоги вказали, що діагностування сформованості емоційної культури у дітей їхніх вікових груп проводяться за пропонованими методиками. Велику допомогу щодо цього у ЗДО вихователям надає практичний психолог.

Відповідаючи на наступні питання анкети, педагоги зазначили відсоткове відношення кількості дітей їхніх вікових груп за різними рівнями сформованості емоційної культури, спираючись на дані, отримані при діагностуванні дітей. Вихователі вказали на те, що вони вважають себе емоційно культурними людьми, працюють над удосконаленням такої професійної характеристики шляхом самовдосконалення, відвідуючи вебінари з різних аспектів соціально-емоційного розвитку дітей; надання необхідної емоційної допомоги у ситуації соціального неспокою, а також у межах підвищення професійної майстерності.

Проте, як зазначили педагоги дошкільного закладу, на сьогодні для роботи над цим аспектом емоційно-психологічного розвитку дітей для вихователя виділено небагато часу в організації життєдіяльності дітей. Саме тому велику увагу педагоги приділяють розвитку емоційної культури дітей,

спостерігаючи за їхніми взаєминами, спільною діяльністю та вносячи домірні корективи щодо покращення комунікацій дітей, емоційного тла їхньої взаємодії тощо.

Нижче надано результати, отримані на питання щодо того, яке значення педагоги ЗДО надають вихованню емоційної культури дошкільників у своїй практичній діяльності (діаграма 2.1.).

Діаграма 2.2. Відсотково-кількісні результати визначення вихователями важливості формування емоційної культури дошкільників у власній професійній діяльності

Отже, проведене анкетування вихователів ЗДО дозволило з'ясувати, що половина від кількості педагогів вважають цю проблему різною мірою важливою й такою, що потребує їхньої прискіпливої професійної уваги та кропіткої роботи. Проте, решта вихователів не надають їй важливого значення з-поміж інших проблем виховання й розвитку дітей дошкільного віку. З тим, один із педагогів, яких було залучено до експерименту, взагалі не визначив ставлення до цього аспекту виховання й розвитку дошкільників як до

найбільш актуальної проблеми дошкільної освіти.

Таким чином, результати проведеного констатувального етапу дослідження засвідчили, що переважна більшість дітей 6-7 років, включених до експериментальної роботи, не набули необхідної до віку емоційної культури. З тим, діти виявили особистісну неготовність до навчання у школі та можливі вади у спілкуванні, проявах поведінки тощо. Встановлено, що не всі педагоги закладу дошкільної освіти розглядають важливість досліджуваної нами проблеми як першочергову з огляду на вступ дитини до школи. Такий стан речей вказує на необхідність розробки пропонованої програми роботи з дітьми 6-7 років щодо розвитку їхньої емоційної культури.

2.2. Педагогічні умови виховання емоційної культури у дітей 6-7 років

На підставі аналізу отриманих результатів констатувального експерименту, які проводилися з дітьми старшого дошкільного віку, вихователями та батьками дітей, було виявлено кілька чинників впливу на даний процес. Ці чинники не надають належної ефективності процесу виховання емоційної культури дошкільників й тим самим визначають негативний на нього вплив. Ми вважаємо, що усунення даних чинників впливу в процесі виховання емоційної культури дошкільників з огляду на їхню соціалізацію та підготовку до подальшого навчання у школі, дозволить отримати позитивні щодо цього результати.

З тим, ми розробили три найбільш значимі на наш погляд педагогічні умови, запровадження яких в освітній процес закладу дошкільної освіти визначить позитивні результати щодо емоційного розвитку дитини, виховання у неї необхідної до віку емоційної культури. Схарактеризуємо ці умови більш детально.

Перша педагогічна умова. Підвищення компетентності педагогів з виховання емоційної культури дошкільників. Означена умова, як

визначається з аналізу наукових джерел, є однією з найбільш вагомих щодо організації роботи з дошкільниками, яка спрямована на їхній емоційний розвиток. Дослідниця Ю. Косенко вважає, що вихователь має створити в групі такі умови, які сприятимуть збагаченню емоційної сфери дітей. Безперечно, йдеться про створення емоційно-розвивального середовища, за використання якого педагог, вважає Ю. Косенко, буде мати змогу надавати дошкільникам можливість проявляти емоції, стимулювати пізнавальну й творчу активність. Використання потенціалу середовища сприятиме розвитку особистісних якостей дітей та їхніх психічних процесів [32, с. 161].

Нами ураховано думку О. Войтович, що у роботі педагога з дітьми важливо виявити не тільки набуті фахові знання та практичні навички, а й певні особистісні якості. До них дослідниця відносить:

- уміння вихователем діагностувати як власний емоційний стан, так і стани інших людей, перш за все – своїх вихованців;
- уміння підтримувати позитивну емоційну атмосферу у групі, у роботі з дошкільниками;
- спрямованість педагога на постійне удосконалення власної емоційної культури;
- розвиток емпатійного розуміння вихованців тощо [13, с. 26].

Не можна не звернути увагу на той факт, що у сучасних складних суспільно-політичних умовах суттєво зросли показники наявності емоційно-тривожних станів у дітей, нервових розладів тощо. Саме тому на сьогодні від вихователя вимагаються уміння швидко реагувати на ситуацію, коли дитина потребує емоційно-психологічної допомоги [5; 10; 11; 21; 37; 50]. Також від вихователя, в його професійній діяльності вимагається постійне професійне самовдосконалення щодо використання новітніх методів та технологій емоційного розвитку дитини. Це також буде позитивно впливати на виховання засад емоційної культури дитини.

Друга педагогічна умова. Формування у дошкільників умінь прояву емоційної культури у грі.

Виховання емоційної культури дитини дошкільного віку неможливе без використання такого потужного засобу, як гра. Осягаючи в грі навколишній світ і дорослу людину, яка є в значною мірою «предметом діяльності дитини у грі» (Д. Ельконін), дошкільник, за допомоги дорослого, поступово формує особистісну модель. Вона несе в собі як художньо-естетичну, так і моральну спрямованість, зумовлюючи значною мірою ступень спіраль особистісного розвитку. Таким чином, гра сприяє активному включенню дитини до творчо-емоційного процесу, що значно впливає на максимальне збагачення емоційної сфери особистості, її естетично-ціннісне становлення, духовне зростання. Усі зазначені аспекти є гарантією самореалізації та самоактуалізації особистості дитини в подальшому житті та діяльності.

Дослідники О. Блозва, О. Красуля проаналізували шляхи корекції емоційної сфери дитини засобами гри. Вони визначили, що для шестирічної дитини характерна експресія, коли почуття швидко та яскраво спалахують. Діти у цьому віці потребують такого важливого джерела переживань, як взаємини з іншими та отримання від такої взаємодії багатопланових почуттів. [5, с. 55].

Перш за все, йдеться про уміння дорослого дотримуватися правил гри, надання допомоги дитині, яка відчуває щодо цього потреби. Підтримуючи належний емоційний фон гри, вихователь може підняти соціальний статус дитини, підкреслити ті її риси характеру, які раніше були непоміченими однолітками. Й тим підвищується самооцінка дошкільника, що позитивно впливає на його емоційну культуру, ставлення до однолітків як партнерів по грі та спілкуванню.

О. Олішевська, аналізуючи чинники впливу на розвиток емоційної культури дітей 6-7 років засобами гри, виділяє такий, як створення сприятливого емоціогенного середовища у віковій групі [41, с. 28]. Задля цього, вважає дослідниця, педагог, орієнтуючи ігри дітей на взаємодію з

однолітками, має забезпечувати їхню індивідуальну комфортність, емоційне благополуччя та психологічну захищеність.

Для того, щоб гра була здатна ефективно та позитивно впливати на емоційний розвиток дошкільника, дослідники О. Міхеєва, Ю. Личенкова висувають ряд педагогічних умов, зокрема:

- 1) навчати дітей розпізнаванню емоційних станів (власних та інших людей), уміти їх регулювати;
- 2) виховувати у малюка емоційно-ціннісне ставлення до себе, що позитивно буде впливати на встановлення ігрових стосунків дітей, збагачуватиме соціально-емоційний розвиток дитини;
- 3) створювати розвивальне середовище, під яким ми можемо визначати умови для ігор, спілкування, взаємодії дітей;
- 4) виховувати моральні почуття дитини, які стануть підґрунтям розвитку моральних почуттів, сприятимуть встановленню ігрових та інших міжособистісних контактів, виховуватимуть у дитини оптимістичне світосприйняття та позитивну емоційну налаштованість на ігрову взаємодію [44, с. 174].

Третя педагогічна умова. Використання потенціалу театрального мистецтва у вихованні емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Великі можливості у розвитку емоційної культури дошкільників визначає театралізована діяльність. Мистецтво театру – це відтворення на сцені, у різних видах театру певних подій, стосунків, емоцій. Залучення дитини до театралізованої діяльності збагачують її емоційну культуру. Як вказує О. Олійник, дитячий театр є основою проживання дитиною власних емоцій та усвідомлення їх засобами театру. Нам прийнятні наступні педагогічні можливості театралізованої діяльності, які виокремила О. Олійник, а саме:

1. У процесі взаємодії з твором театру малюк має можливість тонко відчутти емоційний стан кожного персонажу, зайняти позицію

співпереживання, вболівати за долю або вчинки героя твору;

2. У дошкільному віці обов'язковим елементом усіх видів театралізацій (ігор-драматизацій, ігор-імпровізацій, режисерських, ігор ігор-етюдів) є ігровий образ. Саме його емоційне навантаження, задумане автором і втілене засобами театралізацій, вимагає від дошкільника емоційного переживання, чуттєвого входження у зміст та емоційний план ролі, що виконується.

3. У роботі над виставою, яка є спочатку репродуктивною за своєю суттю, дошкільник навчається виражати публічно свої емоції, обдумувати, яким чином це краще зробити, знаходити під керівництвом дорослого необхідні засоби сценічної виразності [49, с. 44].

Як зазначено у програмі «Грайлик», дитячий музичний театр перетворює дошкільника на артиста, який прагне найкращим чином виконати свою роль, щоб спектакль вийшов хвилюючим і цікавим. Так формується мотивація до праці, до подолання труднощів задля досягнення мети [59]. Це перші кроки становлення творчого «Я», яке прагне вдосконалення, реалізації своїх внутрішніх спонукань, почуттів, переживань. Музично-театралізована вистава створюється спільними зусиллями дітей, вихователів і батьків, які зазвичай беруть участь у створенні заходу. Така емоційно забарвлена спільна робота створює дивовижне почуття причетності, співпереживання, творчого єднання. Великий і різнобічний вплив театральної діяльності на особистість дитини дозволяє використовувати її як сильний педагогічний і психологічний засіб впливу, який дозволяє дошкільнику поводитися емоційно вільно, розкуто, природно, розкриваючи й постійно нарощуючи свій духовно-творчий потенціал.

На великі можливості щодо розвитку почуття емпатії стосовно колективних видів музичного виконавства вказує С. Матвієнко. Дослідниця підкреслює вплив групового співу, колективних форм музикування та дитячої хореографії на поглиблення й розширення емоційного досвіду дитини, виникнення почуття емпатії дитини-виконавця до інших учасників творчого процесу [41, с. 68].

Для стимулювання емоційно-творчої діяльності, з тим, щоб зацікавити дітей, викликати їхню естетичну реакцію на заняттях естетичного профілю, доцільно використовувати прийоми створення творчої атмосфери, інтриги, зняття внутрішньої напруги дітей. Для цього, зокрема, використовуються релаксація, казка, арттерапія .

О. Олійник було проаналізовано вплив театралізованої діяльності та розвиток емоційної культури дітей 6-7 років. Дослідниця вказує на те, що театр є своєрідною школою емоційної культури та ефективним засобом для людського спілкування. Імпровізаційність, яка є характерною рисою театралізованої діяльності, об'єднує різні за характером творчі принципи: виконавський, оформлювальний, продуктивний, а також уміння дитини емоційно сприймати мистецтво, сценічне за своєю специфікою [49, с. 170].

Таким чином, у даному підрозділі нами було розглянуто три педагогічні умови, реалізація яких в освітній процес старшої групи закладу дошкільної освіти дозволить підвищити ефективність формування у дошкільників 6-7 років емоційної культури.

2.3. Програма забезпечення педагогічних умов виховання емоційної культури у дітей 6-7 років

Отримані нами на констатувальному етапі експериментальні дані дозволили виявити рівні вихованості емоційної культури у дітей передшкільного віку та з'ясувати реальний стан освітнього процесу щодо виховання даної особистісної якості у дітей.

Як було зазначено вище, переважна більшість випускників ЗДО не набули напередодні вступу до школи належної забезпеченості усіх показників сформованості емоційної культури. Також ми встановили, що стосовно багатьох питань, пов'язаних із досліджуваною нами проблемою, педагоги закладу дошкільної освіти виявляють пасивно-байдуже ставлення. Часто вони

пояснюють таку ситуацією браком часу щодо самоосвіти; важливим аргументом щодо складнощів підвищення професійної компетентності з проблеми соціально-емоційного розвитку дітей, на думку вихователів, є обмеженість заходів підвищення кваліфікації щодо зазначеного.

Саме тому, на основі педагогічних умов формування емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку, наданих вище, у даному підрозділі нами пропоновано програму виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури.

Розглянемо більш детально пропоновані форми та методи роботи у відповідності із запропонованими вище педагогічними умовами виховання у дітей 6-7 років емоційної культури.

Перша педагогічна умова. Підвищення компетентності педагогів з виховання емоційної культури дошкільників.

Пропонована нами педагогічна умова розглядається як важлива з огляду на те, що саме педагог дошкільної освіти за специфікою своєї роботи здійснює вплив на формування емоційної сфери дошкільників,

Семінар-практикум для вихователів «Як розвинути власну емоційну культуру» відбувався у форматі педагогічного спілкування. За основу викладеного нижче заходу взято матеріали, запропоновані Н. Бондаренко [9].

Мета семінару: розвивати професійну самосвідомість педагогів; сприяти усвідомленню педагогами своєї індивідуальності; навчати конструктивних методів розв'язання конфліктних ситуацій; гармонізувати взаємини у колективі.

Семінар-практикум доцільно проводити за наступною структурою:

Обладнання: м'яч, схематичні зображення емоцій (маски).

1. Вступне слово модератора заходу має на меті актуалізувати проблему емоційної культури стосовно самих педагогів як фахівців, які значною мірою сприяють соціально-емоційному розвитку дітей дошкільного віку.

2. Інформаційне повідомлення «Знайомимося: 10 емоцій, які зашкоджують нашому здоров'ю та щастю». У цій частині семінару модератор

ознайомлює його учасників із найбільш поширеними десятима негативними емоціями, серед яких: гнів, почуття провини, тривога, ненависть, заздрість, злопам'ятність, ревності, жадібність, почуття неповноцінності, туга.

3. Виконання вправ та ситуацій. Ця частина практичної роботи на семінарі спрямована на удосконалення умінь педагогів розвивати здатність розпізнавати та адекватно оцінювати емоції та стан співрозмовника; знаходити шляхи вирішення конфліктів, неприязних ситуацій тощо. Доцільним буде проведення таких вправ, як: «Комплімент», «Карусель» (вправа сприяє формуванню навичок швидкого реагування на різні ситуації у спілкуванні; розвитку емпатії та рефлексії), «Гідна відповідь» (формує навички конструктивного виходу із емоційно складних і конфліктних ситуацій), «Яка це емоція?» (проводиться за використання схематичних зображень емоцій та масках) тощо.

4. Підсумок роботи на семінарі-практикумі. Рефлексія.

II. *Ділова гра для вихователів* «Як провести батьківські збори на тему «Емоції Вашої дитини». У розробці цих матеріалів нами було взято за основу матеріали, пропонувані дослідницею Н. Трофаїлою [67, с. 180].

Мета ділової гри: конкретизувати та систематизувати знання вихователів щодо емоцій дитини, уміння доносити інформацію; проводити консультативні заходи; формувати навички спілкування, співпраці тощо.

Співведучі гри: модератор (ведучий), практичний психолог, директор закладу дошкільної освіти.

Учасники гри: вихователі ЗДО, батьки вихованців.

Структура заходу на *початку* його проведення уможливорює такі форми спільної роботи – «Вітання з батьками», психогімнастика «Привітне сонечко, темна хмаринка», «Психологічна метафора «Річка та береги».

Основна частина ділової гри складається з наступних форм роботи:

Мозковий штурм «Емоції батьків». Батькам демонструють відеоматеріалів щодо режимних моментів їхніх дітей. Після демонстрації матеріалів ставлять два питання: «Які емоцій та почуття викликав у Вас цей

перегляд?», «Що ж, на Вашу думку, є емоцією, а що – почуттям?».

В інформаційному повідомленні практичного психолога ЗДО розповідається про те, що таке емоція, які роль емоції відіграють у житті дитини; чому ми зараз говоримо про необхідність виховання культури емоцій.

Батьки залучаються до проведення ряду вправ та ігор емоційного спрямування: вправа «Рукавичка», рольова гра «Книга емоцій», вправи «Смайлик», «Шахи», «Почуття», «Віднайди у тексті головне».

З батьками проводиться творче завдання у вигляді вірша «Моя дитина, коли для батьків у характеристиці їхньої дитини виноситься ряд ключових слів, які дозволяють розповісти про дитину, про її емоційний світ, про стосунки між дитиною та батьками.

У заключній частині заходу відбувається вправа-рефлексія «Мені сподобалося сьогодні...» .

Нами було розроблено *методичні рекомендації* для педагогічних працівників щодо виховання емоційної культури дітей дошкільного віку (дод. І).

У своїх рекомендаціях ми звернули увагу вихователів на низку важливих позицій у вихованні у якості способів емоційного самовираження дитини-дошкільника. У вихованні емоційної культури дошкільників важливим визначається безумовне прийняття дорослими емоційних проявів дитини, адекватне реагування на них. Дорослим важливо зрозуміти, що будь які емоційні прояви дитини – це крок для усвідомлення нею доцільності або хибності обрання такого способу реагування та життєві обставини, що склалися. Вказано на роль прикладу дорослих, який вони надають дитині як зразок, як визначають контроль над емоційними проявами; надають приклад для вирішення конфліктних ситуацій тощо.

Друга педагогічна умова. Формування у дошкільників умінь прояву емоційної культури у грі.

Для розвитку емоційної сфери дитини можна використовувати усі види дитячої гри – сюжетно-рольові, дидактичні, творчі, а також спеціально

розроблені ігри для розвитку емоційної сфери дітей.

У розробці програми забезпечення педагогічних умов виховання культури емоцій ми дібрали кілька видів ігор. Схарактеризуємо їх більш детально.

Дидактична гра «Який у тебе настрій?» спрямована на формування у дітей умінь аналізу власних почуттів, а також пояснень причини їхнього виникнення, навичок вираження емоцій. Зважаючи на вік дітей, ознайомлення з різними емоціями варто розпочинати на прикладі обличь (людини або фантастичного казкового героя та навіть обличчя тваринки). Для дітей визначається важливим проникнутися своєрідною симпатією до персонажа, якого зображено. Тоді дитина буде ніби «приміряти» на собі емоції, які бачить на малюнку або на фотографії. Відповідно, її емоційний стан буде дуже близьким до побаченого, а розповідь буде стосуватися не тільки емоцій героя, які відтворено на знімку або картинці. Дитина ніби буде розповідати про свій емоційний внутрішній стан і навчатися такими чином самоаналізу власних почуттів.

Дидактична гра «Назви почуття» логічно доповнює опанування дитиною попередньої гри. Ускладнення визначаються тим, що у даній грі дитина має після прослуховування музичного твору певного емоційного забарвлення відтворити власний емоційний стан малюнком на аркуші паперу.

Мета гри: виховувати позитивні емоції у дітей за допомогою музики, розвивати творчі здібності дітей.

Для гри потрібні: аркуш паперу, набір олівців, фломастерів або фарб (комплект обладнання повинен бути окремим для кожного гравця) і музичний супровід.

Рухлива мінігра «Мімічна гімнастика» може проводитися як із однією дитиною, так із підгрупами. Вихователь пропонує дітям відтворити емоції, які він буде називати або показувати на картинці, за допомогою міміки, виразу обличчя. Серед таких емоцій, зокрема, можуть бути : радість, байдужість, гнів, здивування, сум тощо.

Окремим напрямом роботи педагога щодо розвитку емоційної культури дітей є проведення сюжетно-рольових ігор. Цей традиційний вид дитячої гри має великий потенціал щодо можливості для її учасників встановлювати різні емоційні контакти, взаємодіяти. У процесі спільних ігор дітьми набуваються уміння комунікацій, уміння встановлювати контакти, виражати власні емоції та правильно реагувати на емоції інших.

Варіанти гри «Сім'я».

Варіант №1. «Матуся образилася»

Вихователь пропонує наступний сюжет гри: зранку маленький синок Мишко був в поганому настрої та навіть розізлився. Потім посварився із сестричкою Катрусею, образив kota Мурчика й грубо поведив себе з матусею. Він вів себе так зухвало, що дуже образив матусю.

Перед дітьми ставляться ігрові завдання: 1) відтворити поведінку героїв за запропонованим сюжетом; 2) розібратися у сімейній обстановці, чому зранку виникла така ситуація та запропонувати шляхи виходу з неї; 3) розіграти надалі сюжет гри за принципом «навпаки»

Третя педагогічна умова. Використання потенціалу театрального мистецтва у вихованні емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Важливим елементом виховання культури емоцій дітей засобами театрального мистецтва є казкотерапія. Герої казок в своїх діях, поведінці викликають емоційні реакції у глядачів. В іграх-драматизаціях дітей приваблює можливість відобразити риси героя, передати його настрій, найбільш правильно передати його почуття, вчинки, взаємини з іншими героями твору (дод. И).

Театралізація на текстом вірша О. Кротюк «Зоопарк».

Мета. Ознайомити дітей з життям тварин в умовах зоопарку. Виховувати інтерес, любов до природи. Формувати емпатію, здатність до співпереживання, намагання надати допомогу, підтримати.

Хід гри.

Запрошуємо дітей на «екскурсію» до зоопарку.

Запитання дітям:

- чи побував хто-небудь вже в зоопарку?
- чи пам'ятають діти розповіді про тварин, які у зоопарку надавав екскурсовод?

Кожна дитина ділиться своїми враженнями про відвідання зоопарку. Початок екскурсії, діти-помічники розміщують іграшки (картинки) на заздалегідь приготовлені місця. Інші діти – відвідувачі. А екскурсовод – велетень Слон.

Разом з дітьми екскурсовод змінює розташування тварин відповідно з рядочками віршу. У другій, третій грі дошкільники повинні не тільки водити іграшки, а й читати знайомі фрагменти тексту слідом за вихователем.

Гра «Червона шапочка», за мотивами казки Ш. Перро.

Мета. Виховувати у дітей повагу до старших, послух, привітність, ввічливість; вчити цінувати добро, засуджувати зло, знаходити правильний вихід в непередбачених ситуаціях, готувати атрибути до драматизації, творчо підходити до зображення її сюжету, яскраво, виразно відображати моральну сутність персонажів.

Хід гри. Повідомляється дітям, що до них прийшла в гості казка, розподіляються ролі. Для цього можна запропонувати їм зображати дерева, квіти, гриби, ягоди в лісі або ж птахів, метеликів, жуків, бабок тощо. Той, хто вибрав собі роль мешканця лісу, будинки вчить напам'ять загадку або вірш про це тварина або рослина.

Надалі казка розігрується за ролями знайомого сюжету.

Таким чином, у даному підрозділі представлено програму забезпечення кожної із представлених вище педагогічних умов виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури. До програми дібрано різні види дитячих ігор, елементи театралізацій у напрямі роботи з дітьми; розроблено окремі форми роботи щодо підвищення компетентності вихователів у формуванні емоційної культури дошкільників.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У даному розділі містяться матеріали констатувального експерименту; обґрунтування педагогічних умов виховання емоційної культури дітей 6-7 років та програма забезпечення кожної із цих умов.

На констатувальному етапі експериментальної роботи завдяки застосуванню комплексної методики отримано інформацію щодо визначення сформованості емоційної вихованості у дітей старшого дошкільного віку. Розроблено та коротко обґрунтовано критерії (когнітивний, мотиваційний, рефлексивний, поведінковий) та показники сформованості зазначеної вище особистісної якості. Під кожний із зазначених критеріїв дібрано адекватні методики діагностування та проведено діагностичну роботу з дітьми 6-7 років щодо з'ясування рівні сформованості у них емоційної культури. Переважно експериментальна робота проводилася фронтально, проте використовувалися й методики індивідуального та підгрупового діагностування дошкільників.

Розроблена програма експериментально-діагностичної роботи реалізувалася у двох напрямках: з дітьми та вихователями закладу дошкільної освіти.

З'ясовано, що діти старшого дошкільного віку достатньо добре ознайомлені з основними емоціями; вони орієнтуються у їхній специфіці, здатні розрізняти їх відносно себе та іншої людини. Проте, найбільш чітко таке орієнтування визначається стосовно основних емоцій людини. Лише 1/3 майбутніх школярів мають бажання орієнтувати на емоції іншої людини, підтримувати позитивний емоційний фон у проведенні спільних справ, ігор тощо. Для переважно більшості дітей емоційні стани людини є практично невідомою та малоцікавою темою.

З'ясовано, що майже п'ята частина досліджуваних дітей передшкільного віку від усієї кількості досліджуваних орієнтована на емоційну складову особистості. Ці діти добре орієнтуються в емоціях, емпатійні, здатні підтримувати іншого в складних ситуаціях, надавати допомогу. У поведінці

таких дітей простежується здатність керувати емоціями, виявляти стриманість виваженість емоційного реагування на ситуації або дії інших.

На основі аналізу результатів проведення діагностичної роботи з дітьми 6-7 років було виявлено три рівні вихованості у них емоційної культури: високий, середній та початковий. Встановлено, що майже 2/3 майбутніх першокласників не набули необхідних умінь та уявлень щодо культури емоцій. Це виявляється у відповідних емоційно-поведінкових проявах, намаганнях вирішити спірні питання з однолітками за допомогою підвищення голосу, морального тиску або агресії. Визначено, що у дітей цієї групи практично несформовані уміння рефлексувати на власну емоційну поведінку, що може значно ускладнити процес їхньої адаптації до нового соціуму в умовах першого класу школи.

На основі виявлених результатів діагностичної роботи з дошкільниками та педагогами закладу дошкільної освіти нами було виявлено три педагогічні умови формування у старших дошкільників емоційної культури. Такими умовами є: підвищення компетентності педагогів з виховання емоційної культури дошкільників; формування у дошкільників умінь прояву емоційної культури у грі; використання потенціалу театрального мистецтва у вихованні емоційної культури в дітей старшого дошкільного віку.

Під кожному із цих умов дібрано найбільш дієві форми та методи роботи, які здатні підвищити ефективність процесу виховання емоційної культури в дітей 6-7 років.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено розгорнутий аналіз проблеми виховання емоційної культури у дітей 6-7 років. Результати проведеної експериментальної роботи вказали на виконання поставлених завдань і дозволили дійти наступних висновків.

За першим завданням нами обґрунтовано основні психолого-педагогічні підходи до проблеми виховання емоційної культури дітей 6-7 років.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що розуміння сутності терміну «емоційна культура» ґрунтується на з'ясуванні специфіки його провідних категорій «емоція», «культура» та осмисленні положень про особистість як соціальний феномен, систему, що розвивається. У межах розв'язання першого завдання дослідження нами обґрунтовано ряд опорних його понять, якими є: емоція, емоційна компетентність, емоційний інтелект, культура, емоційна культура. З'ясовано, що емоційна культура характеризується як один з критеріїв особистісної культури людини. У свою чергу, особистісна культура дитини становить синтез індивідуальних якостей, які проявляються у сприйнятті та усвідомленні культурних цінностей і спрямовані на творчу взаємодію з навколишнім середовищем та іншими людьми.

Емоційна культура розуміється як цілісне динамічне особистісне утворення, що має власну структуру, й представлене системою знань про розвиток емоцій, умінь і способів аналізу емоцій, управління ними, спрямованих на адекватність реагування, що сприяє вербалізації емоцій людини, її емоційної відкритості, емоційної емпатії та надання емоційної підтримки оточуючим за необхідності.

У структурі емоційної культури переважна більшість науковців виділяє компоненти: когнітивний, або інтелектуальний, що представляє собою систему пізнавальних процесів, які забезпечують орієнтування дитини в емоційному світі інших людей і самої себе, а також сукупність її знань про світ

емоцій; ціннісно-смісловий – систему позитивних відносин людини до власного світу емоцій і емоцій інших людей, як невід'ємної складової особистості; поведінковий, або практичний компонент, що включає в себе систему умінь і навичок поводження людини з емоційним світом інших людей і самого себе.

За другим завданням ми розкрили особливості виховання емоційної культури у період старшого дошкільного дитинства. З'ясовано, що у 6-7 річному віці дошкільник набуває статусу суб'єкта емоційних взаємин, відбувається формування емоційного відгуку на вплив дорослих і однолітків, розвиваються навички співпереживання іншим людям. У період передшкільного дитинства у дитини сформовані центральні елементи вольової дії. Це позитивно позначається на довольності поведінки та того внутрішнього зусилля, що є необхідним для певних дій і видів діяльності. Розвиненість вольової сфери надає можливість дитини стримувати імпульсивність, скеровувати емоціями. У віці 6-7 років дитина здатна до зосередження на поставленому завданні, слухання мови іншого тощо.

У процесі спільної діяльності, особливо – ігрової, дошкільник навчається співвідносити свої дії і способи взаємин з тими, що виявляють інші. Дитина вчиться керувати емоціями у залежності від ситуацій, що складають і процесі гри, спілкування, трудової, навчальної діяльності тощо. Опосередковані емоції дошкільника стають більш керованими, узагальненими та усвідомленими; зростає здатність до регулювання власного емоційного стану тощо.

За третім завданням нами розроблено критерії, показники та виявлено рівні вихованості емоційної культури у дітей 6-7 років. Такими критеріями та їхніми якісними характеристиками було визначено: когнітивний (уявлення про зміст емоцій людини, знання про норми та правила соціально прийнятої поведінки); мотиваційний (інтерес до емоційного життя людей, інтерес до власної емоційної поведінки, бажання спрямовувати власні емоції в русло суспільно прийнятної поведінки); рефлексивний (уміння здійснювати

самоаналіз стосовно проявів емоцій у поведінці); поведінковий (уміння регуляції поведінки, уміння встановлювати емоційно доцільні контакти під час взаємодії).

До кожного із вищезазначених критеріїв з метою виявлення рівнів сформованості культури емоцій у дітей старшого дошкільного віку були розроблені або дібрані відповідні критеріям методики їхнього діагностування, серед яких, зокрема: спостереження, індивідуальна бесіда з дітьми, авторські проєктивні методики та тести для дітей.

За результатами проведення усіх діагностичних методик з дітьми було виявлено та обґрунтовано визначено три рівні вихованості у них емоційної культури (високий, достатній, початковий). З'ясовано, що лише у 30% дошкільників наявні основні характеристики культури емоцій, що є важливим показником їхньої готовності до шкільного навчання. Встановлено, що майже 70% дітей 6-7 років не набули необхідних до віку умінь вияву емоційної культури. Переважна більшість дітей ситуативно реагують на прояви емоцій інших, проте не завжди виявляють бажання надавати допомогу іншому в скрутних ситуаціях. Виявляють неоднозначне ставлення до визначення у власній поведінці та стосовно інших емоційних проявів. Дошкільники не виявляють бажання та набутих умінь рефлексувати на власне емоційне життя та взаємодію з іншими. У них практично відсутня емпатія; вони не намагаються зрозуміти емоційні стани інших людей.

За четвертим завданням ми здійснили теоретичний аналіз чинників впливу на процес виховання емоційної культури стосовно дітей 6-7 років. Встановлено, що на розвиток емоційної культури дітей зазначеного віку визначають вплив ряд чинників, серед яких можна назвати: збагачення змісту емоційного життя дитини, суб'єктність у сприйманні реалій соціального життя, оцінка дорослим вчинків і дій дошкільників, позитивна підтримка дій і проявів соціально схвалюваної поведінки.

Першорядну роль в емоційному розвитку дитини відіграє спілкування та стосунки з близькими. Щодо цього, важливими є слова-оцінки дорослих, ті

емоції, які вони висловлюють при спілкуванні з дитиною. Від того, як використовують дорослі вираз обличчя, міміку, жести, ставлення до малюка, які вживають слова (погано, добре, молодець, не можна, соромно тощо) – ці фактори стають потужними щодо виникнення у дитини емоцій та відповідних поведінкових проявів.

Позитивна спрямованість дитини на іншу людину сприяє формуванню емоцій та ціннісних почуттів. У даному процесі провідну роль відіграє спілкування та спільна діяльність дитини з однолітками та дорослими. Розвиток емоційної культури дитини 6-7 років тісно пов'язаний із засвоєністю нею моральних норм і форм моральної поведінки.

За п'ятим завданням відповідно до отриманих результатів діагностичної роботи з дітьми та вихователями нами розроблено педагогічні умови щодо виховання емоційної культури дітей 6-7 років та запропоновано методичні матеріали до їх забезпечення. Такими умовами є: підвищення компетентності педагогів з виховання емоційної культури дошкільників; формування у дошкільників умінь прояву емоційної культури у грі; використання потенціалу театрального мистецтва у вихованні емоційної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до першої педагогічної умови нами було запропоновано семінар-практикум для вихователів, метою якого є розвиток професійної компетентності педагогів з питань розвитку емоційної сфери дітей; сприяння усвідомленню педагогами своєї індивідуальності; навчання їх конструктивних методів розв'язання конфліктних ситуацій; формування умінь гармонізації взаємини у колективі.

Пропонований нами семінар-практикум містив низку сучасних, корисних та цікавих для педагогів форм роботи. Обов'язковим елементом проведення заходу визначається заключна вправа-рефлексія, яка спонукає педагогів на самоаналіз стосовно ефективності семінару й усвідомлення корисності опанування уміннями розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку.

Також для педагогів нами розроблено методичні рекомендації щодо виховання емоційної культури дітей дошкільного віку. У своїх рекомендаціях ми звернули увагу вихователів на низку важливих позицій у вихованні у якості способів емоційного самовираження дитини-дошкільника.

Стосовно другої педагогічної умови щодо виховання емоційної культури дітей 6-7 років ми уклали добірки різних видів ігор: дидактичних, рухливих, сюжетно-рольової гри «Сім'я» з варіантами її проведення.

З метою забезпечення третьої педагогічної умови формування культури емоцій у старших дошкільників нами пропонуємо добірки форм роботи з дошкільниками, які базуються на потенціалі театралізованої діяльності дітей. пропонуємо театралізації за текстами вірша; розігрування тексту відомої казки.

Проведене нами дослідження підтверджує правомірність висунутої нами наукової гіпотези та виконаних завдань, поставлених відповідно до мети наукової роботи.

Проте, виконане наукове дослідження не розглядається як таке, що вичерпує усі аспекти обраної проблеми. Перспективи нашої подальшої наукової роботи будуть пов'язані із питаннями використання потенціалу музично-театралізованої діяльності дошкільників щодо виховання емоційної культури дітей 6-7 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвілі Ш. У «чаші» Дитини сяє зародок зерна Культури / Пер. Л. О. Подкоритова. Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький Центр ім. М. К. Реріха; Центр інноваційної педагогіки та психології Хмельницького національного університету, Всеукраїнська культурно-освітня асоціація Гуманної педагогіки, 2012. 72 с.
2. Артемова Л. В. Театр і гра. Київ: Томіріс, 2002. С. 108-144.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція): наказ МОН України № 33 від 12.01.2021 р.: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>
4. Бикова М. Емоційна культура креативної особистості в процесі самовизначення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. №3 (67). С. 129-139.
5. Блозва А. І., Красуля О.М. Корекція емоційної сфери дошкільника засобами гри. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2014. Вип. 199(1). С. 53-59.
6. Бобро Л.В. Особливості негативних емоційних проявів у дітей старшого дошкільного віку. *II Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір»*. 13-14 травня 2021 року. С.133-134.
7. Бобро Л.В. Розвиток саморегуляції дітей старшого дошкільного віку як умова уміння долати негативні емоції. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Серія "Психолого-педагогічні науки"*. 2021. №1. С. 28-33.
8. Богуш А. М. Чинники емоційно-духовного розвитку дитини в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. *Іноватика у вихованні*. 2021. Вип. 4. С. 6-15.

9. Бондаренко Н.В. Психолого-педагогічний супровід формування емоційної компетентності дітей старшого дошкільного віку: методична розробка. 2023. Білецьківка. 67 с.
10. Борисова Т. В. Формування емоційної культури молодших школярів засобами театральної діяльності на уроках мистецтва. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2020. Вип. 29 (2). С. 111-123.
11. Ванжа С.М. Чарівний світ емоцій: гурткова робота. Старший дошкільний вік. Х. : Вид. група «Ранок», 2015. 112 с.
12. Висоцька Л. В. Розвиток емоційної культури як умова успішної соціалізації дитини дошкільного віку. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15469/1/9.pdf> (дата звернення : 15.04.2024).
13. Войтович О.В. Емоційна культура в професійній підготовці майбутніх вихователів. *Наука і освіта. Педагогіка*. №9. 2015. С. 25-29.
14. Гончаренко К.Г. Виховання у дітей старшого дошкільного віку емоційної культури в ігровій діяльності. Кваліф. робота другого (магістерського) рівня освіти; спец. 012 «Дошкільна освіта». Ніжин. НДУ ім. Миколи Гоголя. 2020. 116 с.
15. Груша Л. О. Педагогічні умови виховання емоційної культури дітей молодшого шкільного віку: автореф. ... канд пед наук. 13.00.07. теорія і методика виховання. Київ . 2009. 22 с.
16. Гумовська Л.М. Розвиток соціально-емоційної сфери дошкільників. Авторська програма. Розробки занять для дітей 3-6 років життя. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 218 с.
17. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Навч. посібн. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
18. Дорошенко Т., Сіліна Л. Формування емоційної культури молодших школярів на уроках мистецтва як умови їх успішної соціалізації. *Вісник ЧНПУ. Серія: Педагогічні науки*. 2023. С. 8-13.
19. Дидактична гра «Назви почуття». URL:

- <https://lebedynircentr.com.ua/author/admin/>
20. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. Навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
 21. Загадковий світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників / Упоряд. І. В. Молодушкіна. 2-ге вид. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 207 с.
 22. Емоційно-моральний розвиток дошкільників / Укл. З.В. Кабанник. Харків: Вид. група «Основа», 2013. 191 с.
 23. Ігри для розвитку емоційної сфери дітей. Персональний сайт практичного психолога В.В. Шерстюк. URL: <https://psihol.jimdofree.com/> (дата звернення : 23.06.2024).
 24. Ізард К. Е. Психологія емоцій. URL: <https://studfile.net/preview/4513195/> (дата звернення : 21.03.2024).
 25. Карабаєва І. Лови момент, або формуємо цінності дошкільників у дитячому садку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. №10. С. 17-23.
 26. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості : монографія. 2-ге вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ, 2018. 720 с.
 27. Клевака Л. П., Гришко О. І. Емоційний розвиток особистості як умова формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. 2021. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16591/1/%D0%95%D0%B%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf> (дата звернення: 03.04.2024).
 28. Ковальова К.В. Розвиток емоційного інтелекту у дітей середнього дошкільного віку засобами лялькового театру. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/32376/Psykholohichniyi%20I%20Pedahohichniyi%20Dyskurs.pdf?sequence=1&isAllowed=y#pag>

- e=263 (дата звернення : 1.09.2024).
- 29.Кондратенко Р.В. Єдність інтелектуальної та емоційної сфер особистості дошкільника у процесі гри. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць / за ред. З. П. Бакум ; редкол. : З. П. Бакум, Я. В. Шрамко, І. В. Шелевицький та ін. Кривий Ріг, 2011. Вип. 33. С. 498-502.
 - 30.Кононко О. Найголовніше «погода» вдома, або як сформувати Емоційну сприйнятливність і чутливість. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. №5. 2017. С. 32-40.
 - 31.Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ: Освіта. 1998. 225 с.
 - 32.Косенко Ю.М. Забезпечення емоційного розвитку дошкільників: підготовка вихователів на етапі професійного навчання. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Вип.1. Бердянськ : БДПУ, 2018. С. 159-165.
 - 33.Косенчук О. Дитина у соціумі. Упроваджуємо оновлений БКДО. Дошкільне виховання. 2021. №4. https://jmil.com.ua/files/dv_2021-4/dv2021-4_p3.pdf (дата звернення : 21.01.2024).
 - 34.Кочерга О. Психофізіологія емоційно-почуттєвого благополуччя дошкільника. *Дитячий садок*. Спецвипуск за матеріалами Всеукраїнського Дня Дошкілля. 2010. № 25 (553). С. 8-12.
 - 35.Крутії К.Л., Деснова І.С., Замелюк М.І. Самодіяльна гра дитини дошкільного віку: важливість єдиних термінологічних підходів. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. (1). С. 122-133.
 - 36.Кучеренко Ж. Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. №7. С. 54-60.
 - 37.Литвишко О.М. Формування основ соціальної компетентності дітей 5-6 років засобами казки в дошкільних навчальних закладах: дис... канд. пед. наук. 13.00.07. ПІН НАН України. Київ. 2019. 286 с.
 - 38.Льошенко О. А. Проблема розвитку емоційної компетентності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 14.

- С. 119-126.
- 39.Максименко С. Д. Емоційний розвиток дитини. Київ: Мікрос СВВ. 2003. 220 с.
- 40.Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навч. посіб. Ніжин : Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2012. 106 с.
- 41.Матвієнко С. І. Теорія і методика музичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посібн. Ніжин, 2017. 298 с.
- 42.Медведев О. Розвиток емоційної сфери особистості дитини як психолого-педагогічна проблема. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 44. С. 173-179. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2013_44_29 (дата звернення : 25.12.2023).
- 43.Мельничук І.В. Особливості емоційного розвитку дітей різного віку та статі. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2002. №11-12. С. 149-154.
- 44.Міхеєва О., Личенкова Ю. Гра в системі педагогічного впливу на розвиток емоційної леецентрації дітей дошкільного віку. *The II International Scientific and Practical Conference «Creation of new ideas of learning in modern conditions»*, September 25-27, 2023, Bordeaux, France. С. 172-176.
- 45.Могильний А. П. Культура і особистість: Монографія. Київ: Вища школа. 2002. 303 с.
- 46.Олійник О. М. Культивуація емоційної культури як ціннісної потреби дитини дошкільного віку. *Інноватика у вихованні*. 2018. С. 239-246.
- 47.Олійник О. М. Особливості емоційного розвитку та умови формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованих ігор. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 47. С. 167-173.
- 48.Олійник О. М. Театрально-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський:

- Волощук В. О., 2017. 163 с.
50. Олішевська О. В. Виховання емоційної культури у дітей середнього дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Кваліф. робота другого (магістерського) рівня освіти; спец. 012 «Дошкільна освіта». 2023. 120 с.
 1. Освітній напрям «Дитина в соціумі». Витяг із нової редакції Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти). Дошкільне виховання. 2021. №4. https://journals.ua/prof/doshkilne_vyhovannya/33446-04-21.html (дата звернення : 15.12.2023).
 2. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, А. С. Шевчук ; за заг.ред. Т. О. Піроженко. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 180 с.
 3. Пасічник В. М., Пітин М. П., Пасічник В. Р. Характеристика емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Український журнал медицини, біології та спорту. *Теоретико-методичні аспекти фізичного виховання і спорту*. Том 3. № 7 (16). С. 297-303.
 4. Піроженко Т.О., Хартман О.Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». Київ: Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.
 5. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. 256 с.
 6. Половіна О. А. Ранній розвиток Дитини: потреба соціуму чи батьківські амбіції? *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. Вип.10. С. 23-30.
 7. Полянчич В.В. Розвиток емоційно-почуттєвої сфери дошкільників засобами народної культури: кваліф. робота другого (магістерського) рівня освіти; спец. 012 «Дошкільна освіта». Херсон. 2020. 45 с.
 8. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. Київ: Каравела. 2012. С. 328.

9. Програма з організації театралізованої діяльності в дошкільному навчальному закладі «Грайлик»/ О.М. Березіна, О.З. Гніровська, Т.А. Линник. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 56 с.
10. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор. 2009. 672 с.
11. Проворова Є.М. Розвиток емоційної сфери дошкільників в процесі музичної діяльності. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9-10 лютого 2013 року / укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Ємельянова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 65-67.
12. Стас Т.В. Модель формування емоційної культури майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва у процесі професійно-педагогічної підготовки. *Наука і освіта. Серія: Педагогіка*. 2014. №6. С. 201-204.
13. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину. Вибр. тв. у 5 т. Т.2. 1976. С. 7-408.
51. Тарнавська Н. П. Емоційно-розвивальний простір дошкільника в дошкільному навчальному закладі та родині. *Личность в едином образовательном пространстве: Сборник научных статей I Междун. образовательного форума (г. Запорожье, 5 -7 мая 2010 г.). Часть 2. Конференции «Детство в современном мире: первые 7 лет и вся жизнь», «Информационно-коммуникативное пространство как новая среда личности»*. Вид-во «ЛПС», 2010. С. 201-206. <http://eprints.zu.edu.ua/22564/1/%D0%95%D0%BC%D0%BE%D1%86%D1%96%D1%97.PDF> (дата звернення : 02.02.2024).
14. Теплюк А.А. Особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки*. Матеріали III щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції. 18.04.2013. Київ. С. 180-184.
15. Трофаїла Н. Д. Емоційна сфера дитини та її розвиток у науковій

- літературі. *Вісник наукової лабораторії «Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в XXI столітті»* / гол. ред. проф. І.П. Рогальська-Яблонська. Умань : АЛМІ, 2015. Вип. IV. С. 85–88.
16. Трофаїла Н. Д. Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.08. Дошкільна педагогіка. Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань. 2019. 270 с.
17. Якубовська О.М., Гапійчук І.М. Основи дидактичної емоційної взаємодії: навч.-метод. посіб. до спецкурсу. Вінниця: Велес, 2001. 108 с.
18. Шкробтієнко Л. П. Роль емоційно-почуттєвого розвитку особистості у виховному процесі старших дошкільників. *Вісник Київського інституту бізнесу і технологій*. Київ: ПВНЗ «Київський інститут бізнесу та технологій». 2012. №1 (17). С. 121–122.
19. Чумакова А.А. Генезис емоційної культури особистості молодших школярів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. №2 (23). С. 149-155.
20. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна». 2019. 488 с.

Додатки

Додаток А

Фундаментальні емоції за класифікацією К.Е. Ізарда

1. *Подив* — переживання, що пов'язане зі сприйняттям чогось несподіваного, раптового.

2. *Радість* — переживання активного внутрішнього задоволення, впевненості в собі, успіху своєї діяльності, власної значущості. Якщо в емоційному житті ця емоція переважає, то дитина перебуває в стані комфорту.

3. *Інтерес* — позитивна емоція, що переживається дитиною частіше за інші емоції. Відіграє значну мотиваційну роль у формуванні і розвитку умінь, навичок, творчих прагнень й інтелекту; забезпечує працездатність.

4. *Гнів* — переживання обурення, незадоволення, збурення чимось. Є одним із компонентів агресивної мотивації. Контроль над гнівом має важливу роль у процесі соціального розвитку дитини.

5. *Сум* — переживання зневіри, ізоляції. Ця емоція здатна гальмувати фізичну і розумову активність дитини.

6. *Презирство* — переживання дитиною глибокої зневаги до когось (чогось) морально низького. Ця емоція призводить до роздування почуття власної значимості, а також до знецінення об'єкта презирства. Ситуації, які активізують гнів, одночасно також активують й емоції презирства і відрази. Комбінацію цих трьох емоцій розглядають як триаду ворожості.

7. *Страх* — переживання сильного переляку, остраху когось (чогось). Переживання емоції страху відчувається й сприймається як погроза особистій безпеці; її супроводжує почуття незахищеності, непевності, неможливості контролювати ситуацію.

8. **Сором** — переживання незадоволеності собою. Він мотивує бажання дитини сховатися, утекти.

9. **Провина** — переживання, які пов'язані з порушенням етичної й моральної норм.

10. **Відраза** — у крайній неприємне переживання, викликане чимось бридким, огидним, потворним» [13, 58-62].

Інші емоції, відповідно до теорії К. Е. Ізарда, є похідними.

Питання до індивідуальної бесіди з дошкільниками

1. Яку людину ти можеш назвати культурною?
2. Як поводить себе культурна людина?
3. Якими є її емоції?
4. Яку людину ти можеш назвати некультурною?
5. Як поводить себе некультурна людина?
6. Якими є її емоції?
7. Ти вважаєш себе культурною чи некультурною людиною? Поясни, чому.
8. Які емоції переважають у твоїх стосунках з іншими?
9. Чи допомагаєш ти іншим, якщо вони потребують цього?

Приклад карток для проєктивної методики «Розпізнавання емоцій»

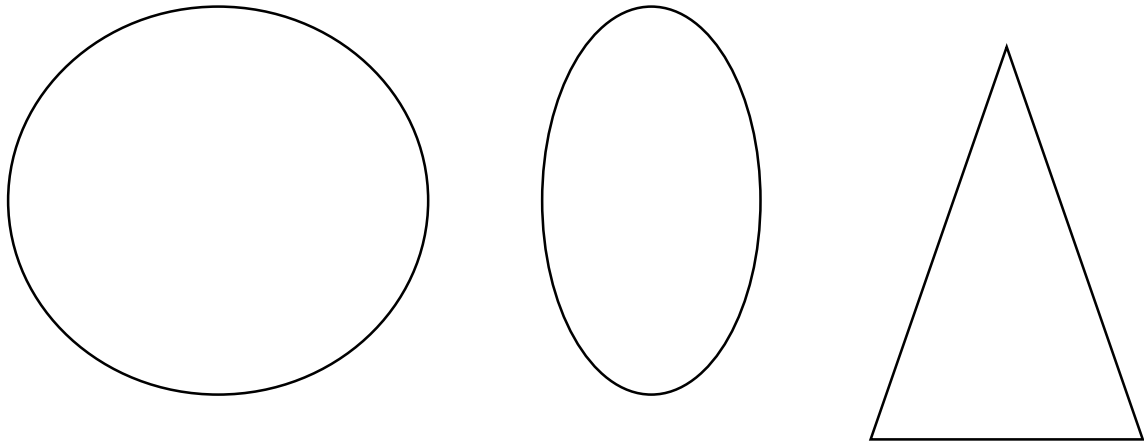

Додаток Г***Проективна методика*****«Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій»**

(розроблено Нгуєн Мінх Аменом)

Взято з джерела [27].

Хід процедури методики: учасникам роздаються заготовлені геометричні фігури, які вони повинні домалювати. Дітям під час виконання завдання експериментатором ставляться супровідні питання про те, що саме намальовано та що воно означає.

Обробка результатів:

0 балів – відсутнє домальовування; зображено тварину або ж предмет;

1 бал – зображено обличчя людини;

2 бали – зображено людину (її риси обличчя або ж навіть зображено в русі).

Рівень сформованості емоційної культури:

Високий рівень: 3-6 балів.

Середній рівень: 1-2 бали.

Початковий : 0 балів.

Додаток Д

КАРТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Прізвище, ім'я, стать, вік дитини

Предмет спостереження	здатність до адекватного реагування на виниклі труднощі спілкування та взаємодії	здатність керувати емоціями задля усунення конфліктних ситуацій	здатність керувати власними емоціями у спілкуванні та поведінці	характер емоцій на початку та наприкінці спільної діяльності	культура поведінки
-----------------------	--	---	---	--	--------------------

Ім'я та прізвище дитини					

У протоколах фіксується:

- наскільки складно-легко, довго-швидко тривав процес розподілу ділянок роботи;
- прийняте рішення вирішили спільно робити усе (обидва задоволені); розподілили між собою ділянки роботи відповідно інтересів, за добровільною згодою кожного, справедливо (обидва задоволені); розподілили їх несправедливо, хтось залишився незадоволений;
- здатність впливати на власну поведінку та висловлювання (домовляються, узгоджують позиції, знаходять компроміс, діють конструктивно; сперечаються, докоряють, вказують іншому на помилки й недоліки, намагаються перетягти на себе бажане, діють деструктивно);
- готовність допомогти однолітку (кожного виконавця);
- прояв емоційної культури (власної та однолітка) – намагається впоратися з проявами емоцій; як ставиться до емоцій однолітка;
- результативність спільної діяльності (правильність, якість кінцевого результату);
- культура поведінки (оцінка кінцевого виробу, власного внеску, внеску партнера; її адекватність).

Додаток Ж**АНКЕТА ДЛЯ ПЕДАГОГІВ**

Просимо Вас щиро відповісти на запитання анкети. Ваші відверті відповіді допоможуть у практичному вивченні проблеми виховання емоційної культури у дітей дошкільного віку

1. Як Ви розумієте зміст поняття «емоційна культура»?
2. За якими показниками розрізняєте міру емоційної культури дітей дошкільного віку?

3. Чи вважаєте Ви дітей емоційно культурними:

- a) так,
- b) не дуже,
- c) ні

4. Чи надаєте значення вихованню емоційної культури дошкільників:

- a) так, важливе;
- b) не дуже важливе,
- c) не задумувалась над чим питанням.

5. Чи вважаєте Ви емоційно культурними самих себе:

- a) так,
- b) не дуже,
- c) ні.

6. Наскільки відрізняється культура поведінки дошкільників у спілкуванні з приємними і неприємними людьми?

7. Які методи, форми, засоби і прийоми виховної роботи використовуєте з метою покращання емоційної культури дітей?

Додаток 3

СЕМІНАР-ПРАКТИКУМ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Розроблено Н. Бондаренко

Тема. Педагогічне спілкування

Мета: розвивати професійну самосвідомість педагогів; сприяти усвідомленню педагогами своєї індивідуальності; навчати конструктивних методів розв'язання конфліктних ситуацій; гармонізувати взаємини у колективі.

Обладнання: м'яч, схематичні зображення емоцій (маски).

1. Вступне слово. Спілкування людей між собою - надзвичайно складний процес. Нефективність у спілкуванні може бути пов'язана з повною або частковою відсутністю певного комунікативного уміння. Кожний з нас вчиться володіти собою, набуваючи досвіду, часто на помилках і розчаруваннях.

2. Інформаційне повідомлення «10 емоцій, які шкодять нашому здоров'ю і щастю». Емоції впливають на фізичний стан людини нітрохи не менше, ніж інфекції або ліки. Деякі з них здатні підняти на ноги, пробудити бажання жити і рухатися до мети, але інші руйнують тіло і дух, пригнічують, призводять до депресій і неврозів. Наведемо 10 найбільш шкідливих і небезпечних почуттів, з якими слід впоратися якомога швидше.

- **Гнів.** Гнів не дарма зараховують до 7 смертних гріхів: він підштовхує людей до різких необдуманих вчинків, неправильних суджень, психологічної та фізичної агресії по відношенню до оточуючих. Але й сама людина, яка гнівається, не знайде в цьому почутті ніякого полегшення. Більш того, пригнічуючи сильне роздратування, ми завдаємо шкоди здоров'ю, ризикуючи отримати виразку шлунку, інфаркт міокарда чи інсульт.

- **Тривога.** Сама по собі тривога не є негативним почуттям. Вона часто підкріплена об'єктивними зовнішніми причинами і спрямована на людей, якими ми опікуємось. Але іноді тривожність переходить межу раціонального, стаючи постійним супутником людини. Немов черв'як, вона точить нас зсередини, змушуючи раз у раз прокручувати в голові найгірші варіанти розвитку подій. Патологічна тривожність є передвісником неврозів і фобій. Вона впливає на серцево-судинну систему, викликаючи перепади артеріального тиску, тахікардію, запаморочення, відчуття ускладнення дихання та інші вегетативні порушення.

- **Почуття провини.** Провина – одне з найменш продуктивних почуттів людини. Визнаючи свою помилку, ми можемо спробувати виправити її. Якщо зробити це не є можливим, слід проаналізувати причини, що підштовхнули нас до неправильного вирішення, і постаратися більше ніколи не повторювати скоєне. Зациклившись на почутті провини, ми втрачаємо можливість рухатися далі, самовдосконалюватися, любити і відчувати щастя. Навчіться прощати себе, і ви здивуєтесь, як багато прекрасних речей ви здатні подарувати цьому світу.

- **Злопам'ятність.** Злопам'ятність і почуття провини мають спільний корінь – нездатність прощати помилки. Але люди недосконалі, їм властиво робити дурниці, каятися, стаючи кращими і мудрішими. Так, деякі вчинки неможливо спокутувати, але для вирішення таких питань існує державна система правосуддя. Вам же, як людині, потерпілій від несправедливості, залишається два шляхи: відпустити минуле і жити далі або зробити кривдника частиною свого існування назавжди, день за днем прокручуючи в голові образу, зраду, обман або інший вчинок. Вибір очевидний: не дозволяйте поганим людям оселитися в пам'яті назавжди і сміливо дивіться в майбутнє.

- **Ненавість.** Ненавість – це пухлина, яка день за днем руйнує нашу психіку. Історії відомі випадки, коли ненавість штовхала людей на великі, хоча і страхітливі вчинки, тому непродуктивним це почуття точно не назвеш. Але ненавість схожа на obsesію (нав'язливий стан), оскільки людина ставить у центр свого всесвіту об'єкт, якому присвячує весь свій час і емоції. Не варто плутати ненавість зі звичайною неприязню: від такого сильного почуття

людина часто не може позбутися самотійно, і краще, якщо на допомогу до неї прийде психолог або психотерапевт, який допоможе зрозуміти корінь проблеми і побороти руйнівну емоцію.

- **Заздрість.** Безневинну заздрість ми називаємо «білою» і ставимося до неї з розумінням. Спостерігаючи за успіхами інших, раптом відчуті легкий докір: «Ех, мені б так». Зазвичай людина забуває про це через пару хвилин, і спокійно продовжує займатися своїми справами. Але «чорна» заздрість роз'їдає думки, подібно кислоті. На багату, щасливу, здорову і привабливу людину переносяться всі образи і комплекси заздрісника. Будемо чесними, інші люди, найчастіше, не мають ніякого відношення до наших невдач. Більше того, заздрячи, ми припиняємо цінувати те, що маємо. Похваліть себе, зверніться думками до близьких людей, яких ви позбавляєте безцінної уваги і любові, направляючи емоції на сторонніх.

- **Почуття неповноцінності.** Комплекси – не проста річ. Недарма психологи б'ються з ними вже не одне сторіччя, намагаючись навчити людину любити і приймати себе. Причиною почуття неповноцінності найчастіше стають дитячі психологічні травми і помилки батьківського виховання. Постарайтеся усвідомити це, і не звинувачувати себе у всіх бідах людства. Ніхто не досконалий, але ви – далеко не найгірша людська істота на планеті. Якщо ж ви відчуваєте, що надумана неповноцінність заважає розвиватися, радіти життю, приймати любов близьких – зверніться за допомогою до психолога. Разом ви зможете знайти причину комплексів і навчитися позитивно дивитися на світ.

- **Ревнощі.** Ревнощі – одна з найнебезпечніших емоцій людини. Вона безпосередньо пов'язана з невпевненістю в собі, про яку ми говорили в попередньому пункті, і лише побічно корелює з поведінкою ваших коханих. Втім, ревнощі не є ознакою любові. Навіть навпаки, ревнуючи, людина заперечує повноправність свого партнера. Але якщо він не вільний у своїх думках і вчинках, відносини перетворюються в емоційне рабство. Зізнайтеся, вам потрібен раб або коханий (кохана, друг, дитина, батько)? Можливо, ви просто боїтеся самотності? Постарайтеся бути чесними з собою, будьте гранично уважні: ревнощі можуть виявитися ознакою серйозного неврозу, вилікувати який зможе лише фахівець.

- **Жадібність.** Жадібність стосується не тільки грошей або матеріальних речей. Часто нездатність насититися чим-небудь пов'язують з поганим характером. Але у цього явища є глибші і серйозніші причини. Зазвичай, скупюю людиною керує страх поневірянь, які вона придбала ще в ранньому дитинстві, страждаючи від браку уваги, любові або навіть їжі. Задумайтеся, якщо вам шкода грошей, часу або емоцій, чи не говорить це про глибоку внутрішню тривогу?

- **Туга.** Ностальгія не заподіє нікому шкоди. Всі ми любимо іноді зібратися зі старими друзями і обговорити минулі пригоди. Але минулого не повернути, і нам доводиться повертатися в реальність. Життя викликає у вас непереборну тугу і смуток? Це може виявитися сигналом серйозних

фізіологічних і психічних порушень. Знижений настрій має медичний термін – дисфорія. Вона є симптомом захворювань щитовидної залози, серця, шлунку, судин та інших життєво важливих органів. Подбайте про себе: якщо безпричинна туга турбує вас тривалий час, зверніться за консультацією до терапевта.

3. Вправа "Відгадай емоцію"

Мета: розвивати здатність розпізнавати та адекватно оцінювати емоції та стан співрозмовника.

На столі картинкою донизу викладаються схематичні зображення емоцій (маски). Учасники по черзі беруть будь-яку картинку, не показуючи її іншим. Завдання учасника – за схемою вгадати емоцію, настрій і зобразити її за допомогою міміки, пантоміміки, голосових інтонацій.

Інші учасники-глядачі повинні визначити, яку емоцію переживає, зображує перший учасник.

4. Вправа «Гідна відповідь»

Мета: відпрацювати навички конструктивного виходу з конфліктних ситуацій.

Сформулюйте асертивні відповіді, звертаючись до співрозмовника в наступних ситуаціях.

Ситуація 1

Друг займає Ваш час розмовами, а Вам необхідно піти. Ви говорите...

Ситуація 2

Ваш знайомий не повертає Вам гроші, котрі позичив на місяць, а пройшло вже три. Ви звертаєтесь до нього...

Ситуація 3

Друг ставить Вас в невідгідне положення, розповідаючи в компанії історії з Вашого життя. Ви говорите йому...

5. Вправа «Карусель»

Мета: формування навичок швидкого реагування при вступі в контакт, розвиток емпатії та рефлексії

Час: 15 хв.

Завдання: У вправі здійснюється серія зустрічей, щоразу з новою людиною. Члени групи встають за принципом «каруселі»: обличчям один до одного, утворюючи два кола: внутрішнє (нерухоме) і зовнішнє (рухливе).

Інструкція: «Легко увійти в контакт, підтримати розмову на одну з запропонованих тем і попрощатися. Час на встановлення контакту і проведення бесіди 2-3 хвилини. Потім зовнішнє коло пересувається на одну людину вправо і бесіда починається з новим співрозмовником».

Теми для бесіди (записані на фліп-чарті чи дошці):

- Перед вами людина, яку ви добре знаєте, але довго не бачили. Ви раді цій зустрічі.
- Перед вами незнайомий чоловік. Зустрітися з ним.
- Перед вами маленька дитина, яка чогось злякалась. Підійдіть до неї і заспокойте.

• Після тривалої розлуки ви зустрічаєте коханого / кохану, ви дуже раді зустрічі.

Питання для зворотного зв'язку:

1. Чи було легко входити в контакт і чому?
2. Чи достатньо було часу?
3. З ким легше було входити в контакт?
4. Які навички. Отримані в цій вправі можуть бути корисні в роботі педагога?

6. Вправа «Комплімент»

Необхідні матеріали: м'яч.

Варіант 1. Учасники стають у коло. Ведучий кидає м'яч одному з учасників, кажучи при цьому: «Мені в тобі подобається...», – і називає якість, що сподобалась (кілька якостей). Учасник, що впіймав м'яч, кидає його іншій людині й називає ті якості, що сподобалися йому. М'яч повинен побувати в усіх учасників.

Варіант 2. По колу, звертаючись до свого сусіда, продовжити фразу: «Ти молодець, тому що...»

7.Прощання.

Додаток И

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИХОВАТЕЛЯМИ
ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Обираючи спосіб впливу на дитину, педагог повинен:

- Усвідомлювати, що емоції – провідний психічний процес у дошкільному віці, місток, який з'єднує внутрішній світ дитини із зовнішніми подіями.
- Позитивно оцінювати емоційність як даровану дитині природою чутливість.
- Ураховувати індивідуальні особливості емоційної сфери кожної дитини

- (вразливість, глибину почуттів, стійкість станів, емоційний досвід).
- Розрізняти прояви емоційного неблагополуччя: хворобливу подразливість, депресивні стани, страхи, фобії, неврози, тривожність, швидку втомлюваність нервової системи.
 - Розуміти походження різних форм емоційного неблагополуччя дитини, серйозно до них ставитися. Не звинувачувати малюка в них, не докоряти батькам.
 - Добирати індивідуальний підхід до емоційно неблагополучних дітей.
 - Спонукаати дітей щоденно фіксувати свій емоційний стан, за допомогою відповідних позначок та пояснювати його.
 - Залучати родину до вказаного напряму педагогічної діяльності. Із допомогою оцінних суджень підносити її до рангу найбільш значущих для повноцінного розвитку дитини.
 - Включати напрям роботи, пов'язаний із вихованням у дошкільників емоційної культури, до плану своєї роботи. Використовувати різні форми діяльності: образотворчу (навчати передавати стан кольором, формами, лініями, композицією); музичну (вправляти в ідентифікуванні мелодії з тим чи іншим переживанням людини); літературну (складати розповіді про різні людські стани й настрої, наприклад про здивованого хлопчика, радісну матусю, сердиту сусідку тощо).
 - Під час оцінки результатів діяльності дитини, особливо навчальної, враховувати її емоційний стан, наявність чи відсутність інтересу до певного виду роботи, ставлення до конкретного дорослого як до носія вимог та експерта досягнень.

Додаток К

ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ІГРИ, СПРЯМОВАНІ НА РОБОТУ НАД ТЕКСТОМ ТВОРІВ

Гра «Снігова куля».

Мета. Розвивати слухове увагу, пам'ять, згуртованість групи.

Хід гри.

Діти сидять по колу. Педагог пропонує «Вкатати великий сніжний ком» на тему мої улюблені казки. Перша дитина називає свою улюблену казку, наступний називає одного з героїв тощо.

Гра «Намалюй казку Дюймовочка».

Мета. Розвивати творчі здібності, закріплювати текст казки.

Хід гри.

Читання казки. Розмова з дітьми за змістом. Запропонувати дітям

намалювати мультфільм за мотивами казки, попередньо розподіливши сюжети. А потім показати мультфільм (кожна дитина описує свій малюнок у хронологічному порядку).

Гра «Словесний портрет».

Мета. Розвивати уяву, тренувати пам'ять, комунікативні навички.

Хід гри.

Ведучий дитина стоїть в центрі кола. Діти, вбрані в костюми казкових героїв, йдуть по колу, взявшись за руки, і вимовляють слова: «У центр кола ти ставай, очі не відкривай. Скоріше дай відповідь – опиши портрет (Катрусі, Насті тощо)».

Діти зупиняються. Ведучий закриває очі і описує портрет (як виглядає, як звучить героя, якого зображує) названого дитиною.

Гра «Робота зі схемами-емоціями».

Мета. Розвивати фантазію, уяву, логічне мислення.

Хід гри.

Схеми-емоції являють собою кілька послідовно зображених моделей емоцій, пов'язаних переходами-стрілочками. Дітей об'єднують в підгрупи та пропонують придумати історію. У цій історії з героєм відбуваються події, за яких він проявляє зазначені емоції.

Наприклад, схема: смуток - подив - радість.

«Йшло сумне курча, побачило свого братика, що пливе по річці на листочку, і дуже здивувалося. Брат запросив його поплавати з ним разом.

Зраділо курча і відправилося з братом в плавання».